

FISCHER FERENC

„Dél-Amerika Elzász-Lotaringiája”

A bolíviai–perui–chilei és az argentin–chilei határviták tükröződése a német titkos katonai-diplomáciai iratokban a 19. század végén, a 20. század első három évtizedében

„Alsace-Lorraine of South America.” The reflection of the Bolivian-Peruvian-Chilean and Argentine-Chilean border disputes in German secret military-diplomatic documents in the late 19th century and in the first three decades of the 20th century

The Pacific War of 1879–1883 (Guerra del Pacífico), also referred to as the “Nitrate War,” was one of the most significant wars in South American history. The territorial changes and power shifts brought about by the war have become sources of severe tensions and are, in many respects, the glowing embers of conflict today. While Chile has achieved its main economic and political goals, neither the peace treaty with Peru nor the armistice in Bolivia has been able to ensure future peace on the Pacific coast. Peru was forced to give up a significant part of its coast, while Bolivia lost its entire ocean coast. Along with Paraguay, Bolivia thus became the second landlocked country in South America.

The Pacific War, but even more so the treaties wanting to end it, that is the precarious status of the Peruvian provinces of Tacna and Arica and the Bolivian corridor, were all sources of constant tension („Alsace-Lorraine” in South America). Following the Pacific War, South American lines of power were rearranged and replaced by a new power system with two opposing rival countries, Chile and Argentina. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the two countries drifted to the brink of war. Argentina professed the principle that in the Andes, the final boundary is formed by the lines connecting the “highest peaks” in crow’s flight while Chile professed the “watershed” principle. The adoption of the Chilean “divortium aquarum” line would have led to Chile receiving territories from southern Patagonia, with access to the Fireland in the south, and thus to the Atlantic Ocean. If the Argentine position prevailed, that is, the principle of

“highest peaks,” Argentina would have acquired access to the Pacific and, thus, become a country with two oceanic coasts.

In our study, the question of “Alsace-Lorraine in South America” was based on German secret-confidential reports, i.e. primary sources used in our research in German archives: Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg, Zentrales Staatsarchiv (ZSP), Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn, Bundesarchiv Koblenz.

In the study, special attention is paid to the secret military policy report of 1905 by Captain Behncke, the German cruise commander of the “SMS Falke,” and the confidential reports of the German ambassador to Santiago, von Erckert, from 1911. While analysing the threat of war between Chile and Peru, the Tacna-Arica issue in German confidential diplomatic sources in the 1920s, we came across a particularly surprising piece of information: the Chilean government’s secret plan to resettle two thousand German men in 1926. The military policy report of Emden’s German training cruiser commander, Captain Foerster, on the “Peruvian card” from 1927, sheds light on some interesting aspects of contemporary German diplomacy. The role of the U.S. Navy and the Royal Navy in the Peruvian-Chilean conflict in the reports of the German Consul General in Santiago, Soehring, from 1928, provides insight into the South American game of Washington and London. Ambassador von Olshausen’s reports in Santiago on the Tacna-Arica issue, from 1928, and the tense relations between the United States and Chile may provide the reader with entirely new information. At the end of the Tacna-Arica talks in Chile, General Wilhelm Heye, Commander-in-Chief of the Reichsheer, took part in the Chilean military exercises in March 1929. German diplomatic sources also testify that, after the successful conclusion of the Tacna-Arica negotiations in 1929, the Chilean side considered nominating the Chilean President General Carlos Ibáñez del Campo for a Nobel Peace Prize, formally based on a German nomination.

A csendes-óceáni háború (1879–1883) és annak területi, külpolitikai következményei

A csendes-óceáni háború (1879–1883)

Az 1879–1883 között folyó csendes-óceáni háború (*Guerra del Pacífico*) Dél-Amerika történetének egyik legjelentősebb háborúja volt. A háború nyomán keletkezett területi és hatalmi változások súlyos feszültségek forrásai lettek, melyek a 19. század utolsó negyedében és a 20. század első három évtizedében erősen éreztették hatásukat, s számos vonatkozásban – így különösen a bolíviai korridor kérdése kapcsán – még napjainkban is izzó paraszat jelentenek.¹ A csendes-óceáni

¹ A csendes-óceáni háborúnak napjainkig ható következményeiről, vitáiról l. például Major 1977., illetve internetes tudósításként a YouTube számos spanyol nyelvű tudósítását. Cómo perdió

háború utáni kül- és katonapolitikai helyzet teremtett olyan feltételeket, melyek előtérbe állították a chilei hadsereg szerepét, szükségessé tették annak modernizálását, és jó alkalmat teremtettek arra, hogy a császári Németország a katonai befolyás csatornáján keresztül szilárdan megvethesse lábát Chilében.²

A csendes-óceáni háborút másképp „salétromháborúként” is emlegetik, ami egyúttal ki is fejezi a háború fő célját és tartalmát. A küzdelem a salétrommonopólium megszerzéséért folyt, három ország – Peru, Bolívia, Chile – és a mögöttük álló angol, német és francia érdekeltségek között.

A 19. század elején az Atacama-sivatagon Peru és Bolívia osztozott. A határt a két állam között csak nagy vonalakban állapították meg, hiszen ezt a szinte teljesen lakatlan sivatagi területet a spanyolokkal szembeni függetlenné váláskor a 19. század elejétől teljesen értéktelennek tartották. Az Atacama akkor kezdett értékké válni, amikor rájöttek arra, hogy a salétrom nemcsak lőporgyártásra alkalmas, hanem rendkívül fontos nitrogéntartalmú műtrágya is, melyet akkor még mesterséges úton elő sem tudtak állítani. Nagyon találóan írja Galeano, hogy 1879-ig a „Chile, Peru és Bolívia között lappangó konfliktusok elhárításában a sivatagi sáv – az Atacama – mintegy lökésgátlóként működött. A salétrom azonban kirobbantotta a nyílt viszályt.”³

Chile és Bolívia még 1866-ban abban állapodott meg, hogy a határ az Atacama-sivatagban, a 24. szélességi fok mentén húzódik. Chile 1874-ben Bolíviától garanciát kapott arra, hogy a bolíviai területen működő chilei vállalatok adózása 25 évig nem fog megváltozni, azonban 1878-ban Bolívia mégis magas salétromkiviteli vámot vezetett be. Bolíviát döntésében az 1873 óta tartó, s az országot súlyosan érintő gazdasági válság motiválta. A chilei és az angol tőke profitérdekeit mélysegen sértette Bolívia eljárása, s a chilei cégek ellenszegültek. Erre Bolívia azzal fenyegetőzött, hogy a chilei salétromkitermelő üzemeket kártalanítás nélkül kisajátítja.

Chile ultimátumot intézett Bolíviához, amelyben a korábbi állapotok visszaállítását követelte. Miután Bolívia ennek nem tett eleget, a chilei hadsereg egységei 1879. február 14-én megszállták a legfontosabb bolíviai kikötőt, Antofagastát. Ez nem ütközött különösebb ellenállásba, mivel a bolíviai terület lakosságának mintegy 90%-a már chileiek által lakott volt. A chilei hadsereg a 23. déli szélességi fokig

Bolivia su salida al mar ante Chile (y en qué le afecta realmente): <https://youtu.be/nyDDFsPoj-PQ> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.); Consecuencias insólitas de que Bolivia no tenga salida al mar: https://youtu.be/7c_KT7VsPwx (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.); „MAR PARA BOLIVIA informe José Antonio Condori 01”: <https://youtu.be/fCbJcgcQMM> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.);Huáscar: el barco que divide a Chile y a Perú | BBC Mundo: https://www.youtube.com/watch?v=shyJfK_CSFk&t=79s (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.); Los 10 países que más territorio han perdido en América Latina: <https://www.youtube.com/watch?v=JSmxc0zpw9Y> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.); 6 Guerras mas mortales de América: <https://www.youtube.com/watch?v=-ft0-rF-jmc> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.).

² Fischer 1999; Nunn 1976.

³ Galeano 1976. 245. (Az összes fordítás Fischer Ferenc munkája)

(Mejillonesig) szállta meg a tengerparti területeket. Peru közvetíteni akart Bolívia és Chile között, de ezt Chile nem fogadta el, sőt a santiagoói kormány április 5-én Perunak is hadat üzent.

A Bolívia és Chile közti ellentétek még nagyobb, igazi jelentőségüket a perui-chilei viszonytal összefüggésben kapták meg. Peru fő bevételét 1840–1880 között a guanóexport jelentette. A rablógazdálkodás miatt azonban a perui guanótelepek kimerülőben voltak, ugyanakkor a salétromkitermelés a guanónak fontos vetélytársává vált az 1860-as, 1870-es években. Chile egyre több salétromot dobott piacra – bolíviai területekről – így 1877-ben Peru guanó exportja már válságos helyzetbe jutott: 650 ezer tonna guanó várt behajózásra, de nem akadt rá vevő a nagyobb tápértékű chilei salétrom konkurenciája miatt. Peru arra törekedett, hogy a konkurens chilei salétromipart megsemmisítse. Ezért egyfelől saját tartományában, Tarapacában igyekezett a chilei vállalkozások elé akadályokat gördíteni, másfelől azonban e terv csak akkor teljesülhetett, ha a bolíviai Antofagasta tartományban is lehetetlenné teszik a chilei vállalkozások működését.

A csendes-óceáni háború közvetlenül a chilei–bolíviai ellentétek miatt robbant ki, de Chile fő ellenségének inkább Perut tekintette. Peru a salétrommonopóliumra törekedett; ugyanúgy, mint Chile.⁴ Chile Perutól Tarapaca és Tacna-Arica tartományokat, nagy hadisarcot, valamint a perui–bolíviai szövetség felmondását követelte. 1880-ban nagy viták zajlottak a chilei politikai, katonai vezetésben: folytassák-e a háborút Peru ellen vagy sem? Miután a tárgyalások eredménytelenül végződtek, és egy újabb hadjáratra kedvező feltételek kínálkoztak, a santiagoói kormány arra a döntésre jutott, hogy megtámadja a perui fővárost. Chile nagy lehetőséget látott abban, hogy teljesen tönkretégye északi rivális szomszédját, s elérhető közelségbe került a salétrommonopólium megszerzése. Sokat nyomott a latban, hogy a perui Tarapaca tartomány gazdaságilag sokkal értékesebbnek számított, mint a bolíviai Antofagasta tartomány, ugyanis a perui salétromterületek gazdagabbak voltak. Kiváló kikötők (Iquique, Pisagua), jó vasúthálózat állt rendelkezésre, s az Atacama salétrom kitermelésének jelentősebb része is itt összpontosult.

Chile alaposan felkészült a limai hadjáratra. A hadsereg létszáma 1880 végén több mint 40 ezer fő volt. A chilei csapatok Lima közelében partra szálltak, két döntő csata után – Chorillos, Miraflores – 1881. január 17-én bevonultak Limába. A chilei csapatok két év alatt legyőzték a perui–bolíviai erőket, megszállva tartották a gazdag salétrom tartományokat, sőt még a perui főváros is a kezükre került. Lima elestét azonban nem követte a perui kapituláció, mint ahogy azt a chilei katonai-politikai vezetők várták. Chile ugyan ellenőrzése alatt tartotta a partvidéket (*Costa*), azonban a perui Andokban (*Sierra*) több ellenállási góc alakult ki

⁴ A csendes-óceáni háború okaival, eseményeivel, következményeivel többek közt az alábbi kortárs német művek foglalkoznak: Bieler 1919; Semper – Michels 1904.

(Arequipa, Cajamarca). A perui katonai ellenállás nem volt egységes, így a chilei csapatok külön-külön megverték a perui erőket. Ezután vált lehetségessé – amire Chile több mint 2 évig hiába várt –, hogy 1883. október 20-án a Lima közelében fekvő Anconban megkössék a Chile diktálta békeszerződést.

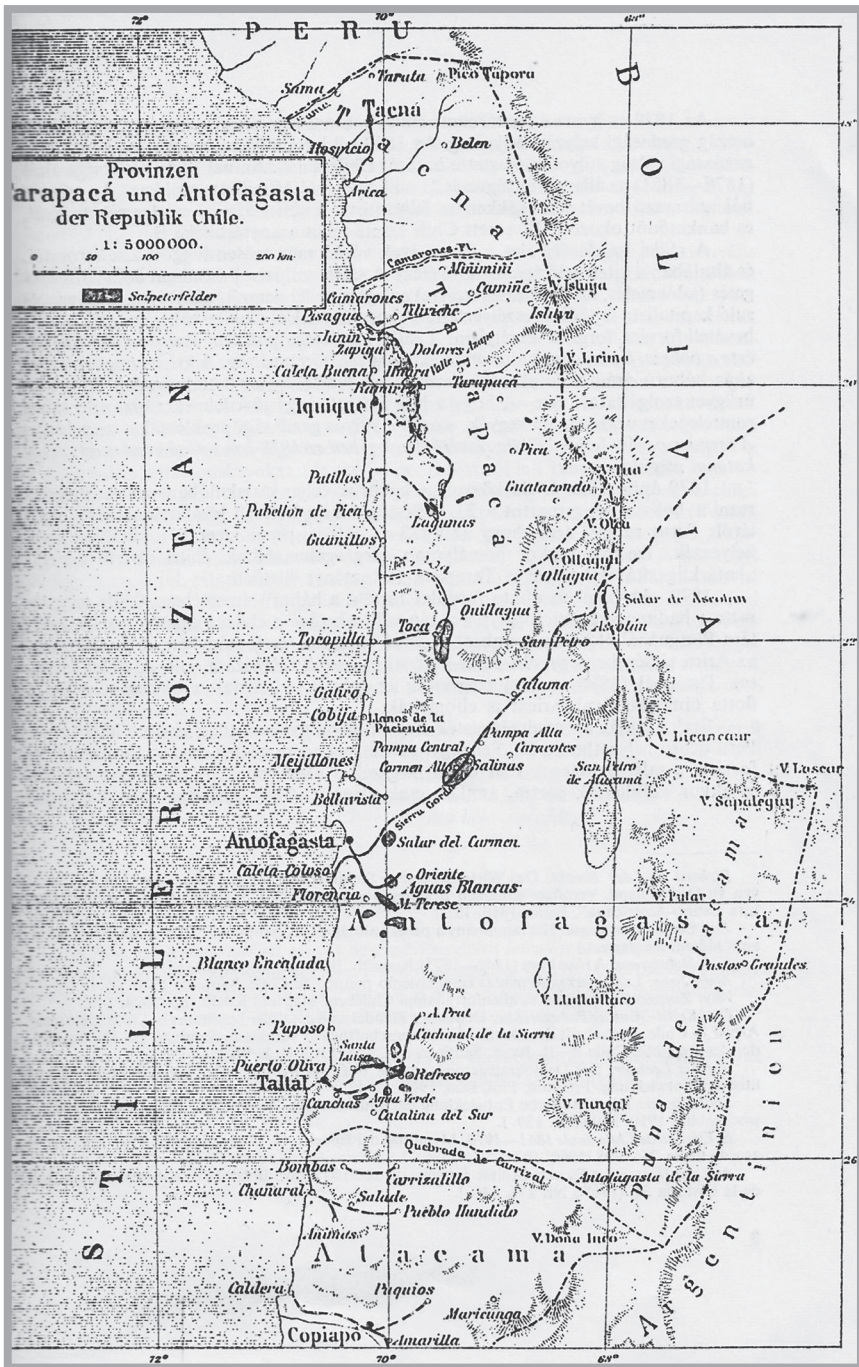
A Bolívia–Chile–Peru közti kiélezett külpolitikai helyzet a salétromháború után az 1880-as években

Perunak az 1883-as anconi békeszerződés II. cikkelye értelmében „örökösen és feltétel nélkül” le kellett mondania akkori leggazdagabb tartományáról, Tarapacáról. A Camarones folyótól északra levő perui tartományok, vagyis Tacna és Arica, azonban csak *feltétellel* kerültek chilei fennhatóság alá. Peru nem akarta átengedni e két tartományát, ugyanakkor Chile is ragaszkodott ezek megtartásához. A térség, ellentétben Tarapaca tartománnyal, elsődlegesen nem gazdasági, hanem stratégiai jelentőséggel bírt. Arica chilei megszállása az egyik legfontosabb garanciája lehetett az Atacama-sivatag észak felől való védelmének, és gazdasági kihasználásának: Arica tehát kiváló chilei védőbástyaként kínálkozott. (Lásd a „Provinzen Tarapacá und Antofagasta der Republik Chile” című 1. ábrát.)

Arica kérdése Bolíviával összefüggésben még nagyobb jelentőséget kapott, hiszen Chiléhez került a legfontosabb bolíviai kikötő, Antofagasta. Már a csendes-óceáni háború előtt is a perui Arica bonyolította le Bolívia külkereskedelmének jelentős részét, ugyanis e kikötőváros közvetlenül a bolíviai felföld előtt helyezkedett el, nem úgy, mint Antofagasta. Az 1881 után a hegyvidékekben folyó tartós perui fegyveres ellenállás az Aricával kapcsolatos tárgyalásokon kamatozódott. A háború elhúzódása révén Peru erősebb tárgyalási pozícióban léphetett fel Chilével szemben, s végül is kompromisszumra került sor. Az anconi békeszerződés III. cikkelye értelmében „Arica és Tacna provinciák területe északon a Sama folyótól, délen a Camarones folyó északi partjától határolva, továbbra is Chile birtokában marad; mégpedig a ratifikálás napjától számítva 10 évig a chilei törvények és fennhatóság alá rendeltetik. Ezen határidő lejárta után népszavazásnak kell döntenie arról, hogy a nevezett térség chilei uralom alatt marad-e, vagy Tacna és Arica provinciákat vissza kell adni Perunak.”⁵

Az anconi szerződés a népszavazás ügyrendi kérdéseit nem tisztázta, ezt egy későbbi megállapodásra bízták. Idővel bebizonyosodott, hogy a szerződésnek éppen ez a része adott alapot a perui revíziós törekvéseknek, s teremtett rendkívül súlyos konfliktusokat. Mindenesetre az anconi szerződés aláírása után a chilei csapatok kivonultak Limából, és ezután már napirendre kerülhettek a Bolíviával kapcsolatos tárgyalások.

⁵ Burr 1967. 160.

1. ábra: „Provinzen Tarapacá und Antofagasta der Republik Chile”
Semper – Michels 1904. 55.

A bolíviai tárgyalási pozíciókat rendkívül kedvezőtlené tette, hogy egykori szövetségese, Peru már beadta derekát. Bolívia így kénytelen volt 1884. április 4-én súlyos feltételeket tartalmazó fegyverszünetet kötni Chilével, melynek értelmében lemondott Antofagasta tartományáról. Chile Peruhoz hasonlóan Bolíviával is békeszerződést akart kötni, erre azonban La Paz nem volt hajlandó. Bolívia ugyanis egy korridort akart a Csendes-óceánhoz, de Chile nem akarta kettévágni az akkor épphogy megszerzett gazdag salétromtartományokat. Kijárat vonatkozásában csak Arica jöhetett szóba chilei részről, tehát az új perui–chilei határ körzetében, ez ellen viszont Peru tiltakozott, mivel ezeket a területeket maga is vissza akarta szerezni, sőt erre még szerződéses népszavazási esélye is volt. Chile tehát a csendes-óceáni háború után csak egy bizonytalan fegyverszünettel, *de facto* uralhatta Antofagasta tartományt. Az 1880-as években Chile minden olyan törekvése, hogy békeszerződést kössön, hogy végleg, *de jure* is chilei fennhatóság alá kerüljön a bolíviai partvidék, kudarccal járt.

Chile a csendes-óceáni háború után a két legyőzött ellenfelével olyan egyezményeket kötött, melyek pillanatnyilag ugyan igen kedvezőek voltak, azonban a szerződések több cikkelye idővel lehetőséget teremtett a veszteseknek arra, hogy revíziós törekvéseikkel fellépjenek. Chile fő gazdasági és politikai céljait elérte ugyan, de sem a perui békeszerződés, sem a bolíviai fegyverszünet nem tudta biztosítani a jövő nyugalalmát a Csendes-óceán partvidékén. Chile a háború eredményeként az erőviszonyokat nem tudta annyira átalakítani, szerződéseiben azokat oly módon rögzíteni, hogy azok egyúttal stabil nemzetközi helyzetet is eredményeztek volna számára. Túlságosan is sok volt a függő, megoldatlan kérdés, és a vesztesekre nézve súlyosak a háború következményei. Peru és Bolívia nem akart belenyugodni vereségébe: a vesztes háború miatt lehetetlenné vált a hatalmas adósságok visszafizetése.⁶

Peru hatalmas jövedelmekről, tengerpartjának egy jelentős részéről, Bolívia azonban teljes óceáni partvidékéről volt kénytelen lemondani. Paraguay mellett így Bolívia lett Dél-Amerika második olyan országa, mely nem rendelkezett tengerparttal. Ilyen körülmények közepette a csendes-óceáni háború, de még inkább az azt lezárni óhajtó szerződések – Tacna és Arica tartományok bizonytalan státusza; a bolíviai korridor kérdése (Dél-Amerika „Elzász-Lotaringiája”) – állandó feszültség forrását képezték, és komoly kül- s katonapolitikai problémákat okoztak az elkövetkező évtizedekben.

Az 1870-es évek végéig Dél-Amerikában bizonyos erőegyensúly uralkodott. A „hatalmi mérleg” egyik serpenyőjét a szubkontinens keleti részén Brazília és Argentína alkotta, nyugaton pedig Chile és Peru. Ez az egyensúlyi állapot azonban a csendes-óceáni háború következtében felborult. Peru és Bolívia vereségével, az

⁶ Burr 1967. 164.

új területek bekebelezésével Chile vitathatatlanul gazdasági, katonai túlsúlyra tett szert Dél-Amerika nyugati oldalán, a Csendes-óceán partvidékén.

Míg Chile északi határa 1879 előtt a 24. szélességi fok mentén húzódott, addig 1883-ban már a 17. szélességi fok mentén, sőt a Bío-Bío folyótól délre eső területek meghódításával (araukán indiánok leverése) déli irányban is kiterjesztette határait. Chile ekkoriban érte el a napjainkban is fennálló – 4300 km hosszú – területi kiterjedését. Az elfoglalt északi területeken meglehetősen jól kiépített infrastruktúra volt. Az annektált tartományok mintegy 180 ezer km² nagyságú területén 1885-ben mintegy 100 ezer lakos élt, egyszóval Chile jelentős termelőerőket szerzett meg. Chile a salétromprovinciák megszerzésével világmonopóliumra tett szert, – persze egyúttal az itt érdekelt angol, valamint német tőke is –, mely termék iránt egyre nagyobb lett a kereslet, különösen Európában. Chilében a háború után a gazdasági élet újból felpezsdült. A salétromjüvedelmek kihatottak az egész nemzetgazdaság fejlődésére, megkezdődött a „salétromkorszak”, amely az 1920-as évekig – a mesterséges salétrom előállításáig – tartott.

Az Argentína és Chile közti területi viták, háborús felkészülés a 19. század végén: mindkét ország törekvése a két óceáni partvidék megszerzésére

A csendes-óceáni győzelem, a területi elcsatolások jelentős mértékben megnövelték Chile gazdasági, katonai potenciálját. Ez azzal a messze ható következménnyel járt, hogy a háborút követően a korábbi dél-amerikai erővonalak átrendeződtek, s helyükbe új hatalmi átrendeződés lépett, amelynek két egymással szembenálló, rivalizáló országa lett: Chile és Argentína. Chile hatalmi megerősödését nem nézte jó szemmel keleti szomszédja, mely az 1880-as évektől maga is erőteljesen fejlődés ment keresztül és szintén expanziós tervekkel, hegemón törekvésekkel lépett fel. A két ország közötti ellentétek határvitákban éleződtek ki, melyek az 1890-es években több alkalommal háborúval is fenyegettek. A bolíviai–perui–chilei területi viták mellé tehát az argentin–chilei határkérdések is felsorakoztak.

Érdemes megnézni az Argentínával való határviták hátterét is, melyek megmagyarázzák az ellenségeskedések szerteágazó okait. Az okok részben visszavezethetők a 19. század eleji függetlenné válás körülményeire, amelyek az egyes dél-amerikai államok létrejöttéhez vezettek, anélkül azonban, hogy a határokat véglegesen és pontosan megállapították volna. Hosszú ideig ez nem is jelentett problémát, hiszen óriási térségek voltak szinte teljesen lakatlanok, s a gazdasági élet fejlettségi szintje sem igényelte e területek hasznosítását. A 19. század közepétől kezdve azonban erőteljesen megindult a jelentősebb dél-amerikai országok fejlődése is, mégpedig külföldi (kiváltképp angol) tőke segítségével. Néhány dél-amerikai ország egyre izmosodó gazdasága és külföldi hatalmak révén a világgazdaságba

való bekapcsolódásuk már elért egy olyan szintet a 19. század utolsó harmadában, negyedében, amely már igényelte az addig értéktelennek tartott területeket is: a határvidék végső soron egybekapcsolódtak a dél-amerikai köztársaságok gazdasági fejlődésével és nemzetivé válásának folyamatával is.

Argentína az 1850-es években még gyenge, fejletlen, s a hatalmas országnak alig valamivel több mint 1 millió lakója volt. Azonban pár évtized alatt, különösen az 1880-as évektől figyelemre méltó gazdasági fejlődésen ment keresztül. A pam-pán vasútvonalak épültek, a világ gazdaságba is egyre intenzívebben kapcsolódott be. A Paraguay elleni háború során Argentína jelentős és értékes mezőgazdasági területeket szerzett meg a Gran Chacóból. Az 1870-es évektől azonban az északi irányú területi terjeszkedésre már nem nyílt lehetőség, mivel ezek már sértették Brazília érdekeit. A déli irányú terjeszkedés került egyre inkább előtérbe.

A hatalmas, mezőgazdaságilag jól hasznosítható, a Rio Negro folyótól északra és délre (Patagónia) fekvő területek megszerzése lehetőséget kínált arra, hogy a területi terjeszkedést kiváltó, s óriási feszítő erőt jelentő bevándorlás kérdéseit megoldják. 1880–1890 között több mint 1 millió fővel növekedett Argentína lakossága, kizárólag a bevándorlás révén. 1881-ben még csak 200 ezer fő volt a különbség Argentína és Chile lakossága között (1,8 millió, illetve 1,6 millió), de 1893-ban már 1,3 millió (4 millió, illetve 2,7 millió). A jelentős európai bevándorlás lehetővé tette a gyors extenzív jellegű gazdasági fejlődést, és ennek megfelelően Argentínában a mezőgazdaságilag megművelt terület is gyorsan növekedett.⁷

Az Argentína és Chile közötti ellentétek kialakulása olyan helyzetben következett be, amikor mindkét ország északi irányú területi terjeszkedését befejezte, illetve az a továbbiakban lehetetlenné vált. (Chilei – salétromháború; Argentína – Paraguay elleni háború). Miután Chilében az 1880-as évek elejére sikerült áttörni a Bío-Bío folyó vonalát, ezzel megnyílt az út dél felé s a „Frontera” gazdasági hasznosításának feltételei is: Chile számára a Patagóniából való részesedés lehetősége ezzel reálisabbá vált. Azt mondhatjuk tehát, hogy a két ország déli irányú területi terjeszkedése nagyjából egy időben jelentkezett.

Chile egy 1881-es szerződés értelmében – éppen a salétromháború alatt – lemondott Patagóniáról. Azonban az 1880-as években, miután az Andok mindkét oldalán levertek az indián felkeléseket, Patagónia benépesítése meggyorsult, mely két oldalról ment végbe. Nyugatról, tehát Chile, illetve észak-északkeletről Argentína felől. 1890-ig mintegy 20 ezer chilei kelt át az Andok keleti, csapadékos oldalára, s a Nahuel-Huapi tótól délre a lakosság többségét alkották. (Még 1914-ben is egész Patagóniában csak 81 ezer ember élt.) Chile ezt a demográfiai körülményt kihasználva támasztott jogot az 1880-as, 1890-es években Patagóniára, miközben semmisnek tekintette az 1881-es szerződést. (Lásd a „Disputed Areas in South America” című 2. ábrát.)

⁷ Anderle 1970; Kannapin 1968.

2. ábra: „Disputed Areas in South America”

Burr 1967. 155.

Az argentin–chilei ellentéteket 1881-ben még sikerült elodázní. Chile volt ekkor a kezdeményező fél, ugyanis a salétromháború alatt tartott egy ellene irányuló háromfrontos háborútól (Peru, Bolívia, Argentína). Az 1881. július 23-án megkötött határszerződés I. cikkelye értelmében „a Chilei és az Argentínai Köztársaság között a határ észak-déli irányban az 52. szélességi fokig az Andok hegyvonulata, mely a legmagasabb csúcsok hosszában fog futni, s amelyek a vízválasztót képezik.”⁸ A szerződés megkötésekor nem gondoltak arra, hogy a legmagasabb csúcsokat légvonalban összekötő vonal nem minden esetben jelent egyúttal vízválasztót is. Azonban az a feltérképezési munka, amelyet 1888-ban végeztek, megmutatta, hogy a Kordillerákban a „*divortium aquarum*” a sajátos éghajlati viszonyok miatt nem minden esetben a legmagasabb gerincen húzódik, hanem északon (az Atacama térsége) az argentin csapadékosabb oldalról nyugatabbra, délen pedig a chilei csapadékosabb oldalról az argentin, tehát keleti oldalra tolódik át. Arról van szó, hogy a Csendes-óceánba ömlő folyók forrásai a patagóniai fennsíkon helyezkednek el, vagyis a vízválasztó a legmagasabb csúcsoktól keletebbre található.⁹

Az 1880-as, 1890-es években bebizonyosodott, hogy mindkét fél az 1881-es szerződést úgy interpretálta, ahogy az saját érdekeinek leginkább megfelelt. A szerződés hiányosságai lehetővé tették Argentínának, hogy azt az elvet vallja, miszerint a végleges határt a „*legmagasabb csúcsokat*” légvonalban összekötő egyenesek képezik. Chile ugyanakkor a „*víválasztó*” elvet vallotta. A vitának természetesen nem (csak) elvi jelentősége volt, hanem sokkal inkább gyakorlati (gazdasági, stratégiai). Nem is arról a 94 ezer km² területről volt szó, amely a két vonal közti eltérésből adódott. A chilei „*divortium aquarum*” vonal elfogadása azt jelentette volna, hogy Chile Dél-Patagóniából is kapott volna területeket, délen kijutott volna a Tűzföldhöz, s ezzel az Atlanti-óceánhoz. Ha az argentin álláspont érvényesül, vagyis a „*legmagasabb csúcsok*” elve, akkor Argentína kijutott volna a Csendes-óceánhoz, s két óceáni partvidékkel rendelkező országgá válhatott volna, akárcsak az Amerikai Egyesült Államok a Mexikó elleni háború után.

A vitatott kérdés különösen Chile számára volt létfontosságú, hiszen Európával lebonyolódó teljes kereskedelmi forgalma ekkor kizárólag a Magellán-szoroson keresztül zajlott le. (A Panama-csatorna 1914-től működött.) Chile a salétrommonopólium birtokában az Európába vezető szállítási útvonalakat is biztosítani akarta. A Magellán-szoros ellenőrzésének kérdése már korábban is nagy stratégiai jelentőséggel bírt, de a gőzhajózás fejlődése, a világpiacon való erőteljesebb jelentkezés még inkább növelte fontosságát. Ez érthető is, hiszen aki a mintegy 600 km hosszúságú szoros bejáratait és annak szigeteit birtokolja, az

⁸ Burr 1967. 165.

⁹ Burr 1967. 185.

konfliktus esetében lezárhatja a vízi utat, ami Chile esetében katasztrofális következményekkel járt volna.¹⁰

Chile aggodalmát növelte a határkérdésben, hogy az argentin kormány a vitatott területeken kolóniákat is létrehozott. Célja nyilvánvaló volt: a csendes-óceáni partvidékre való kijutás elősegítése. A stratégiai megfontolásokon túl ezen törekvéseknek elsősorban gazdasági indítókoka volt. A Kordillerák lábánál fekvő argentin provinciáknak jelentős mezőgazdasági produktuma volt, azonban termékeiket csak nehezen, lassan, költségesen tudták az igen távoli atlanti-óceáni kikötőkhöz szállítani. Argentínának tehát nagyon fontosak lettek volna a viszonylag közeli csendes-óceáni kikötők. Chilei álláspont szerint azonban „*az argentin kikötők a csendes-óceáni parton teljesen elfogadhatatlanok*” voltak.¹¹

Az 1880-as években Chilére a fő veszélyt nem annyira volt háborús ellenfelei jelentették, hiszen ezeket katonailag legyőzte, s a vereségtől csak nehezen tértek magukhoz. A fő tehertételt a gazdaságilag, létszámbelileg, katonailag egyre erősödő keleti szomszédja jelentette. Argentína rossz viszonya Chilével hatását tekintve nem korlátozódott csak a két országra, hanem közvetlenül befolyással volt arra is, hogy állandóan élte a bolíviai-perui haragot. A két vesztes revansvágyában Argentínát potenciális szövetségesének tekintette, amit az argentin vezetők igyekeztek maximálisan kihasználni. Egy „*hármasszövetség*” nagyon is lehetséges veszélyén keresztül Argentína jelentős nyomást gyakorolhatott Chilére, hogy így a határkérdést a maga javára döntse el.

Chile diplomáciailag az argentin fenyegetést az argentin–brazil ellentétek kihasználásával igyekezett csökkenteni, másfelől európai mintára a „fegyveres béke” álláspontjára helyezkedett. Chile hamarosan – 1885-től – megkezdte hadseregének német segítséggel történő modernizálását, hogy katonailag (ellen)nyomást fejtheszen ki.¹² A Brazília és Chile közötti – mindmáig – jó kapcsolat alapját a 19. század utolsó negyedében egy harmadik ország teremtette meg: Argentína, mely mindkét országnak potenciális ellenfele volt. Brazília az egyre erősödő Argentínával szemben – mellyel hosszú ideig vitában állt az egykori paraguayi területek miatt – Chile révén akart ellensúlyt képezni, ugyanakkor Chile részéről is hasonló megfontolások játszottak szerepet. A Perut és Bolíviát maga mellett tudható Argentínának csak egy erős ellenfele lehetett Chile mellett, mégpedig Brazília.¹³

Chilére nézve súlyos nemzetközi helyzet alakult ki a salétromháború miatt, különösen az azt követő években, sőt évtizedekben. Chile feltétlenül meg akarta őrizni csendes-óceáni vezető szerepét, de főleg az elfoglalt területeket. A tar-

¹⁰ Szántó 2017.

¹¹ Burr 1967. 204.

¹² Schaefer 1974. 15.

¹³ Brunn 1967. 168.; Nunn 1975.

tós biztosítás zálogát, miután a különféle tárgyalások nem vezettek eredményre, a hadsereg modernizálásában, erősítésében látták megvalósíthatónak. A chilei hadseregnek a 19. század utolsó negyedében, majd az azt követő évtizedekben is az vált elsődleges feladatává, hogy az ország kiterjesztett határait, a *területi status quó*t biztosítsa. Ennek viszont legfontosabb előfeltétele egy ütőképes, erős, modern hadsereg megteremtése volt. Chile 1885-ben szerződtette Emil Körner porosz kapitányt hadserege modernizálására, mely végül is egy hat évtizedes, a II. világháborúig tartó folyamatos porosz–német katonai befolyás nyitányát jelentette, mindmáig tartó következményekkel.¹⁴

„Dél-Amerika Elzász-Lotaringia” kérdése német titkos jelentésekben az I. világháború előtt

Behncke kapitány, az SMS „Falke” cirkáló parancsnokának titkos katonapolitikai jelentése, 1905

Chilére mint olyan országra, melyre a császári Németországnak Latin-Amerikán belül megkülönböztetett figyelmet kell szentelnie, Paul Behncke kapitány, az „SMS Falke” cirkáló parancsnoka nyomatékkal hívta fel Berlin figyelmét, amikor több hónapon át végighajózta a hosszú ország kikötőit, s így alaposan tanulmányozhatta az andoki ország bel-, kül- és kereskedelmi viszonyait, speciális katonapolitikai adottságait. A „Kaiserliche Marine Kabinet” aktái közt található „Geheim” jelzetű, a perui Callao kikötővárosban 1905. február 13-án papírra vetett 23 gépelt oldalas „Militärpolitischer Bericht” fontosságánál fogva „Behncke-memorandumnak” is tekinthető.¹⁵ Behncke korvettkapitány 1905 februárjában papírra vetett II. Vilmosnak írt elemzése „Következtetések politikánkat illetően” című ll. összegző fejezetében az alábbiak olvashatók: „*Ha mindabból, amit hallottam és láttam, következtetést vonok le, akkor oda lyukadok ki, hogy Chilében olyan kedvező talaj áll rendelkezésünkre, mint sehol másutt, [...] Hogy befolyásunkat Dél-Amerikában biztosítsuk, nekem úgy tűnik, elsősorban Chilére kell támaszkodnunk.*”¹⁶

A Behncke-jelentés természetesen pillanatfelvétel is Chiléről. Nyomon követhetjük azt, hogy erre az országra hogyan tekintett 1905-ben a Császári Flotta

¹⁴ Nunn 1970; Fischer 1999.

¹⁵ Behncke BAMA RM 2/1222.

¹⁶ „*Wenn ich aus allem, was ich gehört und gesehen habe, einen Schluss ziehe, so geht dieser dahin, dass in Chile ein so günstiger Boden für uns besteht, wie kaum wo anders, ... Um unseren Einfluss in Südamerika zu sichern, müssen wir, so scheint mir, uns vorwiegend auf Chile stützen.*” – Behncke BAMA RM2/1222.

idővel jelentős karriert befutó kapitánya.¹⁷ A „*Die aussenpolitische Lage*” című részben (a jelentés 4. pontja) az elemzés először sorra vette Chile szomszédait. Az 1905-ben íródott jelentésnél feltétlenül szem előtt kell tartanunk egyfelől a gazdag salétromtartományokért folyó csendes-óceáni háború (1879–1883) területi következményeit, másfelől az 1895–1902 közötti igen feszült, Patagónia birtoklásáért folyó – még a háború lehetőségét is magában rejtő – argentin–chilei határkonfliktust, és a hatalmas fegyverkezési programokat, melyek csak 1902 nyarára zárultak le.¹⁸ Az úgynevezett „májusi paktum” (1902) keretében a két szomszédos ország kölcsönösen csökkentette katonai kiadásait, hadiflottájuk állományát, és ezért – amikor Behncke e két országot meglátogatta –, már arról számolhatott be, hogy „*az Argentínával való ellentétet úgy lehet tekinteni, hogy azt már áthidalták. Itt úgy tűnik, hogy a helyzetet végérvényesen lezárták.*”¹⁹ A teljes tengerpartját elveszítő Bolíviával 1904-ben megkötött a status quo sérthetlenségét kimondó – békeszerződés ugyan javította a két országnak a csendes-óceáni háború utáni tartósan feszült viszonyát, azonban „*Peruval tartósan feszültség (dauernd Spannung) áll fenn ... A Peruval kapcsolatos háborús összeütközést azonban kizártnak tartják, mivel Peru számára lehetetlenség, hogy a harcot Chilével egyedül vegye fel és minden bizonnyal csalódnia kellene abban a reményben, hogy netán az Egyesült Államok beavatkozik [Peru – F.F.] oldalán.*”²⁰

A Behncke-jelentés 7. pontja az „*Allgemeine militärische Lage in Südamerika*” címet viseli, melynek kulcsmegállapítása így hangzott: „*Chile pillanatnyilag katonailag [1905. február – F. F.] kétségkívül a leginkább szövetségre alkalmas állam, és uralmi helyzetet foglal el Dél-Amerikában.*”²¹ Mire alapozta a német kapitány fentebbi megállapítását? Chile népessége ugyanis ebben az időben nem érte el a 3,5 milliót sem. Chile csekély létszámú lakossága ellenére azonban mégis a szubkontinens legnagyobb létszámú, kiképzettségben és felszereltségben pedig a legjobb hadseregével és flottájával rendelkezett, ugyanis a chilei fegyveres erők 1895-től az Argentínával szembeni – a dél-amerikai vezető szerepet biztosító, Patagónia sorsát is eldöntő, s ezzel Chilét egyúttal atlanti-óceáni partvidékhez is juttató – preventív háborúra készültek.²²

¹⁷ Paul Behncke kapitány karrierjének csúcására az 1920-as években ért, amikor a weimari Németország haditengerészetének – *Reichsmarine* – admirálisi rangban álló irányítója lett. Fischer 2014.

¹⁸ Burr 1967.; Schaefer 1974.

¹⁹ Behncke BAMA RM2/1222.

²⁰ Behncke BAMA RM2/1222.

²¹ „*Chile ist augenblicklich zweifellos militärisch der bündnisfähigste Staat und nimmt die Stellung der Vormacht in Südamerika ein.*” – Behncke BAMA RM2/1222.)

²² Schaefer 1974.: „*Der chilenische Generalstab ist stets auf den Krieg vorbereitet, hierin folgt General Körner dem Beispiel seines Landsmannes, des großen Moltke*” – Lindholm 1903; Die Streit 1899; Die deutschen Offiziere 1897; Die Armee Chile`s 1902; Quesada 1998.

A chilei „hégják”, a háborús párt egyik fő képviselője az 1885-től chilei szolgálatban álló Emil Körner tábornok volt az, aki – „a la Moltke” – a sikeres csendes-óceáni háború megismétlésére törekedett, immáron nem északi, hanem keleti irányú expanzióban gondolkodva. Peru és Bolívia veresége után Argentína érezte magát fenyegetve. Egészen 1902 májusáig, hatalmas szárazföldi-tengeri fegyverkezési verseny bontakozott ki a két ország között, mely mindkettőt a pénzügyi csőd szélére vitte.²³

II. Vilmos 1895-ben 37 fiatal tisztjét szabadságotla két évre, hogy azok Körner tábornok segítségére legyenek a chilei hadsereg gyors, porosz mintájú átszervezésében, s esetleg harci tapasztalatokra is szert tegyenek.²⁴ Németország ennél nagyobb katonai missziót csak Törökországba küldött az első világháború előtt.²⁵ Fenyegetettségi helyzetében Argentína ugyancsak Németországhoz – Európa „katonai titánjához” – fordult: Alfred Arent kapitány személyében 1899-től az argentin hadsereg ugyancsak porosz katonai missziót szerződtetett, s vált idővel a chilei mellett a porosz–német katonai modell mintaországává, s ezzel együtt a Krupp-termékek fő átvévőjévé.²⁶

Az 1895-ös német katonai misszióval, mely a porosz katonacsaládok legnevesebb tábornokainak fiaiból tevődött össze, Németország láncreakciót indított el: 1896-ban Peru ugyanis francia katonai missziót szerződtetett, s ezzel az I. világháború előtti francia–német ősellenség (Erbfeind)-szemlélet, a „fegyveres béke” állapota honosodott meg Dél-Amerikában. Az európai katonai szembenállás dél-amerikai tükörképe jött létre: a Rajna-menti rivalizálás áttevődött az Újvilágba s katonailag megosztotta a szubkontinens országait: Peru a francia orientáció, Chile pedig a porosz–német katonai szisztéma mintaországa lett, s különösen Tacna–Arica kérdése „Dél-Amerika Elzász-Lotaringiájává” vált.²⁷

Körner tábornok terve teljesült akkor, amikor a feszült nemzetközi helyzetet is kihasználva, keresztül tudta vinni, hogy a porosz hadseregmodell lényegét, vázát alkotó általános hadkötelezettséget, s az ezzel együttjáró mozgósítási alapelveket 1900-ban a chilei törvényhozás elfogadta. A nyugati féltekén Chile volt az első ország, mely a gyakorlatba is átültette az általános hadkötelezettség porosz rendszerét. A láncreakció itt is működött: a szomszédos országok pár éven belül ugyancsak bevezették az általános hadkötelezettséget, melynek fő haszonélvezőivé a francia és a német fegyvergyártók lettek. Chile számára az általános hadkötelezettség bevezetése azt jelentette, – s ez Dél-Amerikában addig elképzelhetetlen volt – hogy

²³ Los ejércitos de Chile 1902; Los problemas de Chile 1902; Barcelo Lira 1935.

²⁴ Von den preussischen Offiziere 1895.

²⁵ Imhoff 1914.

²⁶ Epstein 1954; Schiff 1972; Schaefer 1974.

²⁷ Ireland 1937.

mozgósítás esetén kiképzett tartalékosok ezreivel rendelkezett.²⁸ Idézzük e helyen ismét Behncke kapitány 1905-ös megállapításait: „[...] *a chilei hadsereg, mely három hét alatt 150 000 kiképzett embert tud fegyverbe állítani, az argentinhoz képest fölényben van.*”²⁹ Miután Chile s egyetlen dél-amerikai állam sem rendelkezett saját hadiiparral, e jelentős méretű, a korábbi milíciarendszerrel össze nem hasonlítható reguláris haderő felszerelését, s azután folyamatos alkatrész-, lőszerutánpótlását a német hadiipar szállította.³⁰ Az Andok túloldalán tevékenykedő Alfred Arent ezredes, az Argentínába szerződtetett első német katonai misszió vezetője az „*Argentinien, ein Land der Zukunft*” című, 1905-ben kiadott könyvében ennek kapcsán azt írta, hogy „*amikor a Chilével való konfliktus fenyegetett, és arra gondoltak, hogy egy esetleges háborúra fel kell készülni, 200 000 Mauser-puskát és 500 Krupp-ágyút vásároltak Németországban*” az argentin hadsereg számára.³¹

Körner tábornok egyik legjelentősebb, már az I. világháború körülményei közepette, 1915-ben írt cikkében szintén kitért a századforduló körüli chilei-argentin háború lehetőségére. A „*várt hadjáratra*” („*erwarteten Feldzug*”) 1897–1900 között a „*legeslegfeszítettebb, szinte emberfeletti ... munkával*” az 1872–1878 közötti évjáratokat képezték ki Chilében, mégpedig 100 000 főt, a „*scharnhorsti módszerek*” szerint, „*kizárólag a háborúra felkészítő kiképzés keretében.*”³²

Dél-amerikai viszonylatban tehát igen hatalmas haderőt állított fel Körner tábornok az 1890-es évek második felében, mégpedig egy Argentína elleni expedíciós hadsereget, melynek felkészítése, feladata egyértelműen offenzív jellegű

²⁸ Schaefer 1974. 66.

²⁹ Behncke BAMA RM2/1222.; Az eltérő időpontokban íródott számos német elemzések egybehangzóan – a századforduló körüli években – chilei katonai fölényről számoltak be, s alátámasztják Behncke helyzetértékelését: „*Jederman in Chile sagt, daß man einen Krieg mit Argentinien, wenn es nötig wäre, lieber heute als morgen beginnen sollte.*” – IN: Die Zustände in Chile. 1898; „*Der Grund, warum die Kriegspartei – an ihrer Spitze stehen die Leiter der Land- und Seemacht – zum Kriege mit Argentinien drängt, liegt weniger in dem persönlichen Ehrgeiz dieser Leiter, als in der Überzeugung, in militärischer Hinsicht jener Republik gegenüber zur Zeit noch erheblich überlegen zu sein und, daß der Kampf um die Vorherrschaft in Südamerika jetzt mit größerer Siegeswahrscheinlichkeit durchgeführt werden könne, als in einem späteren Augenblick.*” – Deutsche Botschaft Santiago, 1901; „*Der Chile günstige Zeitpunkt für einen Krieg war vor 10 Jahren, als Chile gerüstet, Argentinien selbst machtlos war.*” – Bussche 1910; „*Das früher annähernd bestehende Gleichgewicht zwischen beiden Ländern [Argentinien, Chile – F. F.] hat sich im Laufe der letzten 40 Jahre stark zu Ungunsten Chiles verschoben. An Argentinien ist an Volkswohl und Reichtum erheblich gewachsen, Chile ist mehr oder weniger stehen geblieben. Argentinien Probleme entstehen, grob gesagt, aus dem Überfluß, die chilenischen aus dem Mangel. Die noch um die Jahrhundertwende bestehende mindestens qualitative militärische Überlegenheit Chiles hat sich Dank der Stockung im Ausbau der Wehrmacht nahern in Wehrlosigkeit gewandelt.*” – Schoen 1937. Schoen santiagoói német követ jelentése Berlinbe, 1937. január 15. PAAA R 102366.

³⁰ Schaefer 1974. 87.

³¹ Arent 1905. 76.

³² Körner 1915. 18.

volt. Az egykori német vezérkari tiszt – aki a sedani győzelem után Párizsra az első tüzérségi lövést leadta – egy Argentína elleni preventív és offenzív háborúban gondolkodott, mint ahogy azt a német vezérkari iskolán – ahol Hindenburg évfolyamtársa volt – maga is tanulta. Az Argentína elleni háborúra – a többszörös háborús riadalom ellenére – Körner és chilei tábornokai, a korabeli chilei „héják” nem kaptak szabad utat sem Santiago, sem Berlin részéről. Hogy a chilei címer jelmondatának „ésszel vagy erővel” alternatívájából miért a „por la razón”, s miért nem a „por la fuerza” kerekedett felül, arra ugyan számos magyarázatot feltártak már a kutatások,³³ de az argentin–chilei háborús veszély, a „csatabárd elásásának” minden körülménye (1902. májusi szerződések) még továbbra sem teljesen tisztázott. Az 1905-ös Behncke-memorandum e téren is tartalmaz új elemet. Miután a német kapitány azt a megállapítást tette, hogy a chilei hadsereg mindössze 3 hét alatt(!) mozgósítás esetén 150 000 főre tudott volna felduzzadni, s támadásba lendülni, arra a következtetésre jutott, hogy – s ezt bizonyára Körner tábornok és a chilei hadseregvezetés akkori véleménye is volt – „*a chilei hadsereg fölényben van (überlegen) az argentinnal szemben. A flotta vonatkozásában [...] ez kétségesnek (zweifelhaft) tűnik. Az biztos, hogy Montt admirális az 1902-es évben [a chilei hadiflottát – F. F.] nem tartotta elég erősnek, hogy a hadsereg offenzíváját a patagoniai partvidéken támogassa.*”³⁴

Behncke kapitány beavatott chilei és német beszélgetőpartnereinek információi alapján azt a következtetést vonta le, hogy az argentin–chilei háború elmaradásának fő oka az volt, hogy a chilei hadiflotta vezetése nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy átkelve a Magellán-szoroson – kikerülve így ezzel az Andok magas hegyláncait, hágóit – egy chilei expedíciós erőt sikerrel partra szállítson Patagóniában, azaz az atlanti partvidéken, s megvívja a győztes csendes-óceáni háború mintájára az „atlanti-óceáni háborút”. A chilei expedíciós hadseregnek a Magellán-szoroson való áthajózása korántsem tűnt lehetetlennek. Sőt, minden bizonnyal a Körner vezérkari főnök által irányított chilei vezérkar egy kombinált tengeri-szárazföldi offenzív háborúban gondolkodott, azaz a hadsereg és flotta együttműködése elengedhetetlen volt.

Az Andokon való átkelés Argentínába mintegy az 1817-es San Martin-féle nevezetes expedíció tükörképeként – hatalmas kockázatokkal és veszteségekkel járt volna. Arent tábornok, aki az első német katonai misszió vezetőjeként éppen a válság csúcspontján irányította az argentin hadsereg porosz–német mintájú modernizálását, úgy látta – s írta ezt 1904-ben – hogy „*1901-ben ... olyan feszült viszony jött létre Chile és Argentína között, hogy lehetségesnek látszott ... a háború*

³³ Schaefer 1974.

³⁴ „Sicher ist, daß Admiral Montt im Jahre 1902 sie nicht stark genug hielt, um die Offensive des Heeres an der patagonischen Küste zu unterstützen.” – Behncke BAMA RM2/1222.

kitörése ... a két nemzet között.”³⁵ A Buenos Airesben tevékenykedő német katonai tanácsadó – Behncke kapitánnyal ellentétben – a háború elmaradásának fő okát elsősorban a hatalmas természet alkotta akadályban, az Andokban látta: „Ennek a hegységnek a jelentősége főleg katonai, amennyiben átlépésének nehézségei eddig megakadályoztak egy háborút a két ellenséges testvér, Chile és Argentína között, és bizonyára mindig meg is fognak akadályozni, mindaddig amíg talán egy dél-amerikai Napoleon az egyik vagy másik oldalon minden akadályt egy csapásra megszüntet. Az Argentínából a hegységen át Chilébe vezető hágók legnagyobb részükben 3–4000 méter magasak, s ebből a legalacsonyabb hágó, a Rio Negro területén található Nahuel Huapi 840 méter magas. Összehasonlításként csak azt akarom megemlíteni, hogy a Szent Bernard hágó magassága 2472 méter.”³⁶

Természetesen Körner tábornok és a chilei vezérkar is tisztában volt a Buenos Airesben tevékenykedő német vezérkari tiszt fentebbi megállapításának igazságtartalmával, s ezért – legalábbis ez a következtetés vonható le a Behncke-memorandumból – az Andok természeti akadályát a hadiflotta révén ki kívánták kerülni. A chilei hadiflotta hajói az argentin–chilei krízisek során „állandóan gőz alatt” voltak, kulcsszerepet szántak neki.³⁷

A chilei hadtörténelem minden lényeges eseménye igazolja a flotta jelentőségét. A német Körner kapitány első számú chilei katonai vezetővé válása elválaszthatatlan volt az 1891-es polgárháborútól, amikor is a hadiflotta fellázadása következtében – ezt akkor éppen Montt kapitány, a későbbi államelnök, fordította Balmaceda elnök ellen – a kormányhű hadsereg a hosszú országban észak-déli vasút híján szinte mozgásképtelenné vált. A Körner által gyorsan felállított 10 000 fős expedíciós hadsereget az északi Atacama-sivatagból Chile távoli, mintegy másfél ezer kilométerre fekvő déli középső részére Montt admirális flottája juttatta el, ahol Valparaíso közelében két döntő győzelmet arattak. Az expedíciós erők sikerei, a katonaság, a felszerelés, a lovak, öszvérek odaszállítása, a partraszállás olyan komoly katonai teljesítmény volt, melyről a korabeli katonai szakírók sokat írtak, s szorgosan tanulmányozták a chilei hadsereg és hadiflotta sikeres együttműködését.³⁸

³⁵ Arent 1905. 249.

³⁶ Hans von Kiesling, a Chilében 1910-től instruktorként tevékenykedő bajor vezérkari tiszt, ugyancsak az Andoknak a háborús konfliktust csökkentő szerepéről írt: „Chile ist geographisch eine Art Insel. Nur über das Meer, durch die Wüste oder über die eisige Höhe der Anden führt der Weg nach diesem schönen Winkel der Erde ... Wenn die Offensive gegen Chile nicht so schwierig wäre und dies nicht so gute Verbündete in Gestalt der Andenkordilleren, der Wüste des Nordens und des Ozeans hätte, wäre eine kriegsrische Verwicklung mit Argentinien wohl nicht immer vermeidbar gewesen.” – Kiesling 1933. 105–107.

³⁷ „Die Marine-Offiziere träumten von neuem Lorbeer. Ein Teil der Schiffe lag damals stets unter Dampf” – Die Heeresverhältnisse 1898. 237.

³⁸ Kunz 1901. 91.

Körner tábornok az 1891-es sikeres invázió példája nyomán lehetőséget látott arra, hogy a chilei ezredek ne a járhatatlan andoki hágókon keresztül – kimerülve, megtizedelve – érkezenek Patagóniába, hanem a „via maritima” révén. A chilei 1891. évihez képest azonban Argentínában más volt a helyzet. Míg Balmaceda elnök nem rendelkezett hadiflottával – ezért a polgárháborús küzdelem a „bálna” és az „elefánt” között folyt, s így a partraszállást ellenséges hajók nem zavarhatták meg –, addig Argentína ezekben az években oly jelentős s modern flottával rendelkezett, mellyel szemben Montt admirális nem volt képes garantálni a tengeri fölényt, a chilei erők patagóniai partraszállásának biztos tengeri fedezetét.

A századforduló körüli chilei–argentín rivalizálásban az „időtényező” nagy szerepet játszott. Arent tábornok az ellenségeskedés lényegét abban látta, hogy annak tétje a dél-amerikai köztársaságok feletti szupremácia megszerzése volt: *„Az kérdéses, hogy [egy háború – F. F.] eredménye a két ellenfél közül az egyiknek, illetve a másíknak olyan szupremáciát biztosíthatott volna-e, hogy ezáltal az összes spanyol dél-amerikai köztársaság szövetségének (Bund) vezetése (Führerschaft) biztosított lett volna-e. Chile ezt a célt mindig is csak győztes háború révén lenne képes elérni, míg Argentína e vezetést békés úton is elérheti, tekintettel gazdasági bőségére és jó kilátásokkal teli jövőjére [...] Argentína nem túl hosszú idő alatt a mostani 6 millió helyett hatvan millió lakossal számolhat, és vitán felül Dél-Amerika vezető hatalma lesz.”*³⁹

Nemcsak a német tábornok látta így Argentína jövőjét Chilével összevetve – könyvének címe: *„Argentína, a jövő országa”* –, hanem a német diplomáciai, kereskedelmi, ipari, politikai, katonai körök egyre nagyobb része is erre az álláspont-ra jutott az 1905–1914 közötti években. Mind a lehetséges német bevándorlás, mind az argentin–német export–import adatok alakulása az idő előrehaladtával Chile ellen dolgozott.⁴⁰

Dél-Patagónia esetleges chilei annektálása óriási stratégiai jelentőséggel bírt volna a chilei gazdaság számára: Chile a csendes-óceáni háborútól kezdődően a „salétromkorszakban” élt, az ország exportja, importja gyakorlatilag e monokulturális terméktől függött. A mintegy 600 kilométer hosszú Magellán-szoros teljes chilei birtoklása – azaz chilei területek, kikötők az atlanti-óceáni partvidéken – megszüntethette volna azt a Chile fölött függő Damoklész-kardot, hogy Argentína erős hadiflottája birtokában befolyásolhatja andoki szomszédja mozgásterét,

³⁹ *„Chile könnte dieses Ziel [Suprematie – F.F.] immer nur durch einen siegreichen Krieg erreichen. Argentinien aber kann...zu dieser Führerschaft auf friedlichem Wege gelangen.”* – IN: Arent 1905., 249–250. A Buenos Aires-i császári követ, Bussche 1910. júniusi jelentésében a századforduló körüli évekre visszatekintve ugyancsak úgy látta, hogy az idő Chile ellen dolgozott. *„Chile kann ja nur dann eine größere Entwicklung nehmen und ein mächtiger Staat werden, wenn es argentinisches Gebiet zu seinem schmalen Küstenstrich zu erwerben in der Lage ist.”* – Bussche 1910. 8.

⁴⁰ Crohn 1915. 67.

döntési szabadságát, sőt blokkolhatja Chile egyedüli tengeri – salétrom- és fegyverszállítási – útvonalát Európával. (A Panama-csatorna csak 1914-től jelentett alternatív tengeri útvonalat.)

A Chile és Argentína közötti, évről évre markánsabban megnyilvánuló erőeltolódás kétségkívül egyik lényeges oka volt a chilei „annexió gondolatnak”, a német iskolát járt chilei tisztek körében pedig a „preventív háború” doktrínájának. Behncke kapitány azt írta, hogy Chile 1902-ben a számára legkedvezőbb időpontot egy Argentína elleni offenzívára elszalasztotta, „s azóta a helyzet egyáltalán nem a chileiek javára tolódott el.”⁴¹ Igaz, 1905-ben még úgy látta, hogy „pillanatnyilag” (*augenblicklich*) Chile Dél-Amerika első számú katonai hatalma, s a dél-amerikai országok közül „szövetségképes” (*bündnisfähig*) országgént leginkább Chile jöhet számba Németországnak.⁴²

A néhány éves háborúra készülési költségei, a „por la fuerza” kiadásai mindkét országot a pénzügyi csőd szélére sodorták, s ez elvezetett az 1902. májusi kibéküléshez, kiegyezéshez.⁴³ Argentína a következő években fő riválisát már nem Chilében, hanem Braziliában, Chile pedig továbbra is Peruban látta. Behncke kapitány a dél-amerikai általános katonai helyzet megítélésében éles szemmel vette észre az egyre fontosabbá váló argentin–brazil szembenállást, mely Argentínát arra készítette, hogy Chile felől „szabad kezet” kapjon, de ez a megfontolás a Moneda-palotában is jellemző volt. Az argentin–chilei feszültség megszűnése semmissé tette Perunak a 1890-es évektől táplált reményét, egy „háromfrontos – perui–bolíviai–argentini – Chile elleni fellépést, következésképpen „Chile Peruval szembeni fölénye” („Chile`s Ueberlegenheit über Peru”) így biztosított volt.⁴⁴

Ammon kapitány, az SMS „Falke” cirkáló új parancsnokának katonapolitikai jelentése, 1906

1906-ban az SMS „Falke” ismét végighajózta Dél-Amerika csendes-óceáni partvidékét. A hajó új parancsnoka Ammon korvettkapitány ugyanúgy, ahogy elődje Behncke kapitány császárának egy 24 oldalas „Geheim” jelzetű „*Militärpolitische Berichterstattung*”-ban számolt be a cirkáló útjáról, az egyes andoki országok helyzetéről. A hajó öt hónapot töltött chilei vizeken, mialatt „a cirkáló a partvidék minden részét felkereste.”⁴⁵ Ammon kapitány Chile általános külpolitikai helyzete-

41 Behncke BAMA RM2/1222.

42 Behncke BAMA RM2/1222.

43 Schaefer 1974. 72.

44 Behncke BAMA RM2/1222.

45 Ammon 1905. BAMA/V 5556.

tét elemezve, azt kedvezőnek találta, mivel „Chile olyan politikai határokat ért el, amelyek természetesen egybeesnek a földrajziakkal és a gazdaságiakkal [...] Nincs különösebb ok arra, ami Chilét háborúra kényszerítené és egyik szomszédja részéről sem fenyegeti támadás mindaddig, amíg csak fegyveres erejét – legalább úgy, ahogy eddig – fenntartja. A nemzetben harci szellem (kriegerischer Geist) él, s az ország elég forrással rendelkezik fegyveres erői fenntartásához.”⁴⁶

Az Argentínával való viszonyra immáron a jó kapcsolatok jellemzőek, amelyek felváltották a „korábbi feszültséget”. Mivel „a Bolíviával való viszony rendezett”, Ammon kapitány is – Behncke kapitányhoz hasonlóan – a Peruval való viszonyt tartotta igazán problematikusnak, melynek fő oka az, hogy „Peru értékes provinciáinak elvesztését még nem tudta teljesen elfelejteni..., de fokozatosan mégis megszokja a már 25 év óta fennálló állapotot. Tacna provincia kérdése még nyitott. Peru egyedül túlságosan is gyenge, a jövőben is az marad, és képtelen arra, hogy új küzdelmet folytasson Chilével. [Peru számára – F. F.] szövetségesek nincsenek kilátásban. (Bundesgenossen sind nicht in Aussicht.)”. A chileiek „Perut nem veszik komolyan, mivel a történelem folyamán a chilei hadsereg immáron három alkalommal tüzte ki zászlóit Limában. [...]”⁴⁷ Ammon Behncke kapitányhoz hasonlóan ítélte meg az argentin–chilei viszonyt 1906-ban. „Az elmúlt évek felfegyverkezési kényszere (Zwang) az Argentínával való fenyegető konfliktus miatt megszűnt.”⁴⁸

Friedrich von Erckert santiagoói német követ bizalmas jelentései, 1911

Chile és Németország külpolitikai helyzete, törekvései sok vonatkozásban hasonlítottak egymásra.⁴⁹ Mindkét ország hadserege győztesen fejezett be egy, a szomszédjával vívott expanziós háborút, s vonult be a legyőzött fél fővárosába. Gazdaságilag igen értékes területeket anektáltak, melyek a gazdasági élet motorjai lettek. Másfelől mind Franciaország, mind Peru évtizedeken keresztül revansra vágyott: az „ellenségem ellensége az én barátom” elve alapján Peru 1896-tól francia katonai missziókat szerződttetett, miközben például a chilei vezérkar, illetve a külügyminisztérium bizalmas információkat kért a porosz belügyminisztériumtól

⁴⁶ Ammon 1905. BAMA/V 5556.

⁴⁷ Ammon 1905. BAMA/V 5556.

⁴⁸ Ammon 1905. BAMA/V 5556.

⁴⁹ Kiesling tábornok – aki az I. világháború előtt és után Chilében tevékenykedett – az andoki ország nemzetközi helyzetéről így vélekedett: „Chile nemzetközi helyzete nem egyszerű. Chilei barátainak mindig azt mondtam, hogy Chile olyan helyzetben van, amely 1914 nyarának németországi helyzetével összevetve nem kevés hasonlóságot mutat. Az országot minden oldalról olyan nemzetek veszik körül, amelyek területi követeléseiket Chile kárára elégítenék ki, ha ehhez alkalom kínálkozna [...] Chile kényszerítve van, hogy minden irány felé katonai frontot képezzen.” – Kiesling 1935. 496.

Elzász-Lotaringiával kapcsolatban. A santiagoói német követség irányítója, Erckert báró 1911 augusztusában jelezte Bethmann-Hollweg kancellárnak, hogy *„vezető chilei körökben nem ismerik félre azt a tényt, hogy az okkupált [perui – F. F.] Tacna és Arica provinciákban a chileisítés a három évtized ellenére, amely az anconi béke óta eltelt, kevés előrelépést hozott.”*⁵⁰ Erckert a követség könyvtárából a volt francia tartományok *„birodalmon belüli kivételes helyzetére”* (*„Ausnahmestellung im Reiche”*) vonatkozó dokumentumokat bocsájtott a chilei vezérkar rendelkezésére. Miután a chilei külügyi államtitkárhelyettes is megkereste ez ügyben, s különösen az iránt érdeklődött, hogy Berlin hogyan szabályozta részleteiben az annektált francia területeken az iskolai előírásokat, a nyelvhasználatot, az útlevelek kiadását, a zászlók használatát, Erckert követ a Wilhelmstrasse segítségét kérte a speciális információk beszerzésére. Javasolta, hogy a chileieknek adják meg a kért franciaellenes jogszabályokat, mivel a chilei kormány kérése *„a bizalom jele”* (*„Zeichen von Vertrauen”*) Németország iránt.⁵¹

Erckert követ a Reich kancellárjának, Bethmann-Hollwegnek 1911. december 29-i levelében figyelemreméltó áttekintést adott arról, hogy a chilei hadsereg mely latin-amerikai országokba küldött katonai missziókat, illetve a szubkontinens mely országai küldték kadétjaikat-tisztjeiket a santiagoói katonai iskolára (Escuela Militar), s a különféle chilei ezredекbe. Amikor ezen összegző jelentés íródott, Chile már több mint tíz éves tapasztalattal rendelkezett mint a latin-amerikai hadseregek *„tanítómestere.”*⁵²

A csendes-óceáni háború után a vitatott északi határok miatt a Moneda-palota, a chilei katonapolitika egyik fő motívuma, fő külpolitikai törekvése a revansra vágyó Peru minél teljesebb elszigetelése, körbekerítése volt: *„Chilének ... sokoldalú, a többi dél-amerikai állam felé irányuló baráti közeledésével szemben Peru többé-kevésbé izolált helyzetben van.”*⁵³ 1911 decemberében Erckert követ a Peruvallal szembeni *„közös érdekekről”*, *„az ellenségem ellensége a barátom”* ősi koalícióformáló elvről, a Chile és Ecuador közti Peru-ellenes *„közös nevezőről”* azt írta, hogy *„mint ahogy a Peru elleni közös ellenségeskedés azt magával hozza, a Chile és Ecuador közti kapcsolatok, melyek íratlan szövetség formáját öltötték, egy bizonyos*

⁵⁰ Erckert 1911. PAAA/R 16657.

⁵¹ Erckert santiagoói német követ az *Auswärtiges Amt*nak 1911. augusztus 5-én írt levelében használta a *„Zeichen von Vertrauen”* kifejezést. A Tacna–Arica-kérdésben a chilei vezérkar, majd a chilei külügyminisztérium azzal a bizalmas kéréssel fordult hozzá, hogy a német birodalmi kormány bocsássa a chilei kormány rendelkezésére azokat a rendelkezéseket és jogszabályokat, amelyeket a Franciaországtól elcsatolt Elzász-Lotaringiában vezettek be, ugyanis *„die Chilensisierung der okkupierten Provinzen Tacna und Arica trotz der drei Jahrzehnte, die seit dem Frieden von Ancon verfloßen sind, wenig Fortschritte gemacht.”* – Erckert 1911. PAAA R/16657.

⁵² Erckert követ az *Auswärtiges Amt*nak, 1911. december 29-i jelentés. Erckert 1911; Fischer 1995.

⁵³ Erckert 1911. 7.

idő óta kifejezetten szívélyesek [...] Egy chilei alezredes [Cabrera – F. F.] veszi át az ecuadori hadsereg reorganizációját, nemrég pedig egy ecuadori kapitány lépett be az itteni [chilei – F. F.] egyik ezredbe.”⁵⁴

Amikor Erckert követ 1911 decemberében – fentebb már idézett – összegző jelentését írta, abból indulhatott ki, hogy az 1885-ben elkezdődött folyamat, amikor is a nyugati féltekén Chile elsőként szerződtetett német katonai instruktort Emil Körner kapitány személyében, lánreakciót indított el: Chile példája nyomán megkezdődött a latin-amerikai hadseregek modernizálása a „si vis pacem para bellum” és a „fegyveres béke” jegyében. Chile gyorsan növekvő katonai erejétől, s egy Patagónia sorsát eldöntő háborútól tartva Argentína 1899-től ugyancsak német instruktorkat alkalmazott Alfred Arent missziója révén. Bolívia 1910-ben a harmadik ország lett, amely német katonai missziót szerződtetett Hans Kundt ezredes missziója révén.⁵⁵

Németországban nem bánták amiatt, hogy 1911-ben nem sikerült Ecuadorot közvetlen német katonai befolyás alá vonniuk, ugyanis Chile „helyettesítő szerepével”, pontosabban az 1901–1905 között már Ecuadorban tevékenykedő Cabrera őrnagy 1911. decemberi, másodszeri szerződtesével nemcsak a chilei, hanem egyúttal a német katonapolitikai-kereskedelmi érdekek érvényesülését is biztosítva látták Ecuadorban. A limai német követség alárendeltségébe tartozó quitoi német konzulátus és Berlin közötti sűrű levélváltások egyik legfontosabb, témánkba vágó dokumentuma 1911. december 5-i keltezésű. A quitoi német konzul Rohland „*Vertraulich*” jelzetű az Auswärtiges Amtba küldött levelében arról írt, hogy „*semmi okunk aggódní a dolgok ilyenét alakulása [a chilei katonai misszió szerződtesése – F. F.] miatt [...] Még egy erős német misszió is [...] az ország sajátos katonai és politikai viszonyai miatt egészen különleges nehézségkebe ütközött volna.*”⁵⁶ A Quitóban szolgáló chilei követtel, Eastmannal együtt arra a következtetésre jutott a német diplomata, hogy Németországnak és Chilének „*az a fő érdeke, hogy ide [Ecuadorba – F.F.] ne engedjenek be francia tiszteket és iparunknak biztosítsuk a fegyvermegrendeléseket. Az itteni képzett körökben egyöntetűen azon a véleményen vannak, hogy a franciák, mint az ecuadori hadsereg instruktoraik egyáltalán nem jöhetnek szóba az Ecuador és Peru közti antagonizmus miatt, mely mint ismeretes már hosszabb ideje [1896-tól – F.F.] francia tisztekekkel dolgozik. A chilei tisztekek meghívása a fegyvermegrendelések esetén sem szabad, hogy okot adjon [német körökben – F. F.] az aggodalomra. Ők [a chilei tisztekek – F. F.] az új hadfelszerelés beszerzésénél természetesen az itteni kormány megfelelő tanácsadói*

⁵⁴ Erckert 1911. 8.

⁵⁵ Deutsche Militärinstruktore in Argentinien. BA R85/2845.; Deutsche Militärinstruktore in Bolivien. BA R85/2847.

⁵⁶ Deutsche Militärinstruktore in Ecuador. BA R85/2851.

lesznek, mivel Chile egy, a mindkettejük számára közös ősellenség (»Erbfeind«) ellen vívandó [Peru ellenes -F. F.] együttes háború (gemeinsamer Krieg) esetén érdekelt abban, hogy az ecuadori csapatok fegyverei és lőszerei ne csak a minőségben, hanem lehetőleg a chilei hadsereg egységes fegyverzetéhez is igazodjék, így az itteni megrendelések odaitélését feltűnés nélkül befolyásolni fogják. Mint ahogy engem erről Eastmann Úr szigorúan bizalmasan (streng vertraulich) biztosított, a jelenleg ecuadori szolgálatban álló chilei tengerésztisztek előzetesen mindig Santiagóban érdeklődnek, hogy vajon az itteni kormánynak meghatározott [fegyverreladási – F. F.] ajánlatokat tanácsoljanak-e. Nos, mivel Chilében katonai misszióink gondoskodni fog arról, hogy ott német hadianyagot rendeljenek, így a fentebb említett okokból a chilei tisztek [Ecuadorban – F. F.] gondoskodni fognak német fegyverek beszerzéséről. A nyugati part jelenlegi konstellációjában, melyben a gyenge (schwache Ecuador) az erősebb (stärkere) Chilére kíván támaszkodni [Peruval szemben – F. F.], minden bizonnyal állítható: mindaddig, amíg Chile nálunk vásárol, előreláthatólag Ecuador is a vevőnk marad. Ilyen körülmények között, tehát amikor különösen kedvezőtlen kilátásai lennének a német instruktorok itteni sikeres tevékenységének, nincs semmi okunk arra, hogy a chilei tisztek tervezett meghívása miatt sajnálkozzunk.”⁵⁷

A német birodalom és Chile sajátos katonai kooperációja – munkamegosztása – révén („prusificación por la via chilena”) az I. világháború előtti negyedszázadban Latin-Amerika hadseregeinek modellorientációjában és fegyverszállítójában gyökeres fordulat zajlott le. Amennyiben térképen ábrázoljuk a szubkontinens azon országait, melyek 1914 előtt a német–chilei, illetve a francia modellt vették át hadseregeik modernizálása során, úgy a látható eredmény szembeütő, sokatmondó. Az egykor domináns s a szubkontinens egészére jellemző francia befolyás lényegében csak a „perui enklávéra” zsugorodott, mely magára maradvá, a német vagy chilei katonai missziók által befolyásolt szomszédos országok gyűrűjében helyezkedett el. 1914-ig Chile hét latin-amerikai országba küldött katonai missziót, s tizenegyből fogadott rendszeresen tiszteket. Németország négy dél-amerikai országba küldött missziót, s szinte mindegyik latin-amerikai országból fogadott hosszabb-rövidebb időre tiszteket, s amellet a fegyverek, a hadifelszerelések a Rio Grandétól a Magellán-szorosig, Ecuadortól Brazíliáig igen nagy valószínűséggel a „Hergestellt in Deutschland” feliratot viselték. Különösen a Krupp-cég ágyú értéke el monopolpozíciót Latin-Amerikában.⁵⁸ (Lásd a „Misiones militares de Alemania, Francia y Chile en América Latina antes de la I Guerra Mundial” című 3. ábrát.)

⁵⁷ „[...] So lange Chile bei uns kauft, wird voraussichtlich auch Ecuador unser Kunde bleiben.“ – Deutsche Militärinstruktoren in Ecuador BA R85/2851.

⁵⁸ Schaefer 1974. 111.

3. ábra: „Misiones militares de Alemania, Francia y Chile en América Latina antes de la I Guerra Mundial”

Fischer 1999.

Az I. világháború kitörése előtt – sőt napjainkban is – a szubkontinens fővárosaiban a nemzeti ünnepeken tartott katonai parádék meggyőzően mutatták, hogy mely országban tevékenykedett német–chilei vagy francia katonai misszió. A német és chilei katonai befolyás nemcsak a német–chilei szabályzatok átvételét, a német fegyvertechnika használatát jelentette. A hadseregek külsődleges megjelenésükben, uniformisukban, „díszlépésükben” (*Paradeschritt*) is hasonlítottak a „modellországhoz”. A külső megjelenésükben – különösen a sisak, a „Pickelhaube” vonatkozásában egészen napjainkig – a német tisztekre emlékeztető chilei instruktorok átszabták-átöltöztették az őket fogadó országok hadseregeinek egyenruházatát.⁵⁹

A Chile és Peru közti háborús veszély, a Tacna–Arica kérdés a német bizalmas diplomáciai forrásokban az 1920-as években

A chilei kormány titkos terve kétezer német férfi betelepítéséről, 1926

Chile és Peru több évtizedes területi vitája az I. világháború után új lendületet kapott. Peru azon dél-amerikai országok közé tartozott, melyek hadat üzentek Németországnak. Az 1925-től az észak-amerikai John Pershing tábornok vezetésével folyó egyeztető tárgyalásokon Lima – Washington burkolt támogatását is maga mögött tudva, amerikai döntőbíráskodással – a Tacna–Arica problémát⁶⁰ a maga javára igyekezett eldönteni a németbarát semlegessége miatt külpolitikailag izolált helyzetbe került Chilével szemben. Ebben a feszült nemzetközi helyzetben 1926 júniusában a berlini chilei követség első titkára, Oscar Blanco Viel hivatalosan is előterjesztette az *Auswärtiges Amt*-ban a chilei kormány német bevándorlás támogatása iránti bizalmas kérelmét.⁶¹ A chilei diplomata Franz von Tattenbach gróf miniszteri tanácsossal és Rudolf Bobrik referenssel Berlinben folytatott beszélgetése során kiderült, hogy „a chilei kormánynak az a szándéka, hogy a német bevándorlást és a kolonizációt (Dél-)Chilében hivatalosan is elősegítse. Kezdetben kétezer család odavitelét tervezik. Mind telepesekről, mind pedig ipari munkásokról van szó.”⁶² Az 1926 nyarán a szabadságát Németországban töltő von Spee gróf santiagoói német követ ez ügyben – jelentőségénél fogva – külön megbeszélést folytatott

⁵⁹ Gran Parada Militar Chile 2014. <https://youtu.be/2o9aYw62k2Q>; Escuela Militar de Colombia - Adiós al Séptimo de Línea. <https://youtu.be/Ge47nLYtDnA>; Parada Militar Ecuador. <https://youtu.be/KIEselgWEhA>; Parada Militar: Argentina, Chile, Bolivia y México participaron en el desfile. <https://youtu.be/GMSY22GAeQk> (Utolsó megtekintések: 2020. 03. 11.)

⁶⁰ Das Pacifik-Problem Südamerikas.1927.

⁶¹ Tattenbach 1926. PAAA R/79112.

⁶² Tattenbach 1926. PAAA R/79112.

az *Auswärtiges Amt*ban von Tattenbach gróffal. Von Spee chilei jó kapcsolatainak köszönhetően tudott a chilei kormány betelepítési szándékáról, de mindenképpen nagy elővigyázatosságot ajánlott a berlini kormánynak. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a német követ nyíltan felvetette például azt a tisztázandó kérdést, hogy vajon mi is mozgatja ténylegesen a chilei kormányt a német betelepítés ösztönzése kapcsán, és valójában miért akarja ezt a kétezer főt oly sürgősen Chilébe hozni. Ismerve Chile pénzügyi helyzetét, von Spee úgy vélte, hogy nem valószínű, hogy a német földművesek betelepítésére a chilei kormány pénzt tud áldozni, ehhez ugyanis „nagy, tőkeerős kolonizációs társaság kell.” Von Spee bizalmas információi amúgy sem kétezer családra, hanem csak és kizárólag „kétezer férfire” vonatkoztak. Von Spee szerint a chilei kormányt valójában az mozgathatja a kétezer német férfi betelepítése kapcsán, hogy Peruval szembeni új – a háború lehetőségét sem kizáró – nemzetközi helyzete Tacna–Arica kérdése miatt igen feszült volt, s ezért „talán az a lehetséges [ok – F. F.], hogy a [chilei – F. F.] kormány hadseregcélokra (lőszergyártó munkásokra, vagy hasonlókra) gondol, mert máskülönben nehezen elképzelhető, hogy a chilei kormány honnan is szerez ehhez [a betelepítési tervéhez elegendő – F. F.] pénzt.”⁶³ Az I. világháború utáni Chilébe irányuló nagyobb német betelepülési terveknek – így a kétezer német férfinak – a német gazdaság fokozatos stabilizálódása, a perui–chilei Tacna–Arica megállapodás 1929. június 3-án, majd a világgazdasági válság és az azt követő chilei belpolitikai problémák, különösen az Ibañez rendszer 1931. júliusi bukása vetett véget.

Az Emden német kiképző cirkáló parancsnokának, Foerster kapitánynak katonapolitikai jelentése, a „perui kártya”, 1927

Az *Emden* német kiképző cirkáló az Amerikai Egyesült Államokban és Mexikóban tett kikötői programjait követően, Panama város és az ecuadori Guayaquil érintése után 1927. szeptember végén az előzetes terveknek megfelelően ötnapos látogatást tett a dél-perui Mollendo kikötőjében, illetve a közeli Arequipában, ahol az ottani kis német kolónia tagjaival találkozott.⁶⁴ Mollendo után a hajó következő úti célja már Valparaiso volt. Ez azt jelentette, hogy a főváros, Lima meglátogatása és a perui kormánnyal való újabb közvetlen kapcsolatfelvétel ezúttal elmaradt. (1925-ben a *Berlin* kiképző cirkáló Lima kikötőjében, Callaóban is kikötött.) A Tacna–Arica kérdés miatt feszült chilei–perui viszony következtében Chilében úgy értékelték a Callaót és Limát kihagyó lépést, hogy ez német részről tudatos gesztus volt annak jelzésére, hogy a „Dél-Amerika Elzász Lotaringiája”

⁶³ Tattenbach 1926. PAAA R/79112.

⁶⁴ Foerster 1927. BAMA RH 2/2953.

vitában Németország közelebb áll Chile álláspontjához. Foerster kapitánynak, az *Emden* parancsnokának később chilei beszélgetőpartnerei többször is tudtára adták, hogy „a megelégedettség érzésével” értesültek arról, hogy Callaóban az *Emden* nem kötött ki.⁶⁵

Németország (katona)diplomáciája ezekben a hónapokban, az *Emden* kiképző cirkáló látogatásának idején, nem állt egyszerű feladat előtt a két andesi ország régi keletű területi vitájában. A korábbi években a helyzet ugyanis Németország számára sokkal egyszerűbb volt, hiszen Limában egyértelműen a francia orientációt részesítették előnyben. Ennek leglátványosabb jele az volt, hogy 1897–1924 között folyamatosan francia katonai misszió tevékenykedett az országban, sőt Peru követve Párizst és Washington hadat üzent Németországnak. 1927 februárjában a *Reichswehrministerium*ban örömmel nyugtázták azt az új, s valóban meglepő fejleményt, hogy a francia dél-amerikai katonai befolyás bátyjának tekintett Peruban a hadsereg főparancsnoka váratlanul – perui kérésre – az a német Wilhelm Faupel tábornok lett,⁶⁶ aki argentínai tanácsadói tevékenységét peruira cserélte fel. Faupel tábornok perui hadseregfőfelügyelői pozíciója a francia rivális számára nagy presztízsvesztést okozott. A „perui hadsereg új [Németország felé történő – F. F.] orientációjának” elősegítése érdekében a német (katona)diplomácia Chile kizárólagos preferálásával szemben Peru irányába is tett néhány gesztus értékű lépést. Az *Auswärtiges Amt* ugyanis egyszerre több vasat is a tűzben akart tartani: egyfelől még inkább gyengíteni kívánta a franciák pozícióit, másfelől kinyilvánítani azt is, hogy számára egyértelműen Chile a fontosabb partner. Az *Auswärtiges Amt* ezért támogatta például azt – az időközben perui állampolgárságot kapott – Faupel tábornok által ösztönzött kérést, hogy a *Reichswehrministerium* kiképzési célból engedélyezze hat perui katonatiszt átvezénylését a *Reichsheerbe*.⁶⁷ Franz von Tattenbach gróf, az *Auswärtiges Amt* miniszteri tanácsosának indoklásában ez állt: „Tekintettel a chilei tisztak [Németországba történő átvezénylésének – F. F.] engedélyezésére, kívánatosnak tűnik, hogy a perui kérést amennyire csak lehetséges, engedélyezzük. Egy elutasítás könnyen ingerültséget okozhat, ami már csak azért sem lenne kívánatos, mert Dél-Amerikában sokszor úgy tartják, hogy Németország kapcsolatai Chilével szívéllyesebbek, mint más köztársaságokkal. Mivel azonban Chile nem korlátlanul osztja a többiek szimpátiáját, célszerűnek tűnhet, hogy ez a vélemény ne erősödjön meg újból, hanem Németország szigorúan semleges álláspontja Chilével és Peruval szemben ez alkalommal is jusson kifejezésre.”⁶⁸

⁶⁵ Foerster: Bericht-Valparaiso 1927. PAAA DBS Emden.

⁶⁶ Fischer 2015.

⁶⁷ Rohland 1927. PAAA DBS Emden.

⁶⁸ Aufzeichnung Tattenbach 1927. 12. . A *Reichswehrministerium* (Heer), *Truppenamt* részéről Werner von Blomberg ezredes engedélyezte (1927. 08. 20.) a hat perui tisztnek a weimari hadseregbe történő átvezénylését.

A „perui kártya” potenciális jelentőségével tisztában volt Foerster kapitány is. Az általános német – és az újdonsült perui – érdekekre tekintettel, Foerster az *Emden* valparaisói megérkezése után úgy döntött, hogy tekintettel a peruiak érzékenységre, a valparaisói két ünnepélyes koszorúzás közül nem vesz részt az egyikben, a hagyományosan október 8-án tartott Angamos-ünnepélyen.⁶⁹ A peruiakat ez érzékenyen érintette volna a Chilétől elszenvedett katonai vereségük miatt. *„Ebben a speciális esetben a peruiak vendégszeretete [Mollendóban – F. F.] nem tette számomra lehetővé a koszorú-elhelyezést október 8-án [Valparaisóban – F. F.], mely kapcsolatban lévén a két ország határvitájával, könnyen [egy Chile melletti – F. F.] politikai állásfoglalást jelenthetett volna.”* – olvasható a hajónaplóban.⁷⁰ A peruiak iránti politikai érzékenység fentebbi figyelembe vétele és Faupel tábornok perui katonai missziója azonban még átmenetileg sem kérdőjelezte meg a szoros chilei–német kapcsolatokat, mint ahogy azt a későbbi fontos események egyértelműen igazolták. Német politikai-katonai körökben ugyanis mélyen élt Chile I. világháború alatti semlegessége, míg Peru Franciaország oldalán állt. A perui–német viszony továbbfejlődése elég hamar elveszítette lendületét, különösen azután, hogy Faupel tábornok 1931-ben visszatért Németországba.⁷¹

A US Navy és a Royal Navy szerepvállása a perui–chilei konfliktusban Soehring santiagoói német főkonzul jelentéseiben, 1928

Peru – követve az Amerikai Egyesült Államok példáját – az antant oldalán hadat üzent Németországnak, s ezt a számára kedvező külpolitikai körülményt közvetlenül az I. világháború utáni években kamatoztatni igyekezett a németbarátnak tekintett s semlegességet mindvégig fenntartó Chilével szemben. Peruval való tartós ellentétei miatt Chile kapcsolatai feszültté váltak az Amerikai Egyesült Államokkal is, ugyanis a Moneda-palotában úgy vélték, hogy minden hangzatos szólam ellenére az Amerikai Egyesült Államok a két andoki ország területi vitájában valójában – s ismételten – Peru oldalára áll: ennek egyik látványos jele volt, hogy az I. világháború utáni években egy észak-amerikai haditengerészeti misszió tevékenykedett Peruban. Chile az Amerikai Egyesült Államokkal szembeni fő nagyhatalmi támogatót Nagy-Britanniában találta meg, folytatva az I. világháború

⁶⁹ Az 1879–1883 között folyó csendes-óceáni háború egyik jelentős tengeri ütközetéről (1879. október 8.) van szó.

⁷⁰ Foerster 1927. Bericht Emden-Valparaiso. PAAA DBS Emden.

⁷¹ Wilhelm Faupel tábornok 1934-től az Ibero-Amerikanisches Institut (IAI) igazgatója lett, majd Hitler első nagykövete a spanyol polgárhábu alatt Franco tábornok Spanyolországában. Liehr – Maihold – Vollmer 2003. 521.

előtti szoros együttműködést a *Royal Navy*-vel. Ennek fontos megnyilvánulása volt, hogy 1928 februárjában már a második hatfős angol haditengerészeti misszió folytatta azt a tanácsadói tevékenységet, amely 1926 elejétől kezdődött el.⁷²

1928 március elején a *Despatch* angol cirkáló vetett horgonyt Valparaisóban, fedélzetén Sir Walther Cowan Ward admirális, a *Royal Navy* Bermuda-kötelékének parancsnokával. Tartózkodásának az volt a célja, hogy udvariassági látogatást tegyen Valparaisóban, miután az admirális Londonban úgy döntött, hogy Dél-Amerika pacifikus vizeit is a *Royal Navy* Bermuda-kötelékének járőrözési feladatkörébe utalják. Nagy-Britannia e lépésével egyértelműen jelezni kívánta mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok, a *US Navy* felé, hogy nem hajlandó feladni az évszázados brit hatalmi (tengerészeti, kereskedelmi) pozíciókat Dél-Amerikában, különösen nem Argentínában és Chilében. Soehring főkonzul úgy vélte, hogy „...a kormány erőteljesen képviseltette magát [a *Despatch*-látogatáskor – F. F.]”⁷³ Cowan admirálist és néhány tisztjét Santiagóban fogadta Ibañez elnök is. A pohárköszöntők tartalmáról Soehring bizalmas értesüléseket szerzett: kölcsönösen éltették a chilei–angol barátságot, és azt a kiemelkedő szerepet, amit az angol tengerésztisztek és általában az angolok játszottak egy évszázadon át Chile gazdasági-társadalmi életében.⁷⁴

1928 májusa „*Valparaisóban ismét az angol–chilei barátsági kapcsolatok jegyében telt,*” olvasható Soehring főkonzul jelentésében, annak kapcsán, hogy pár héttel a *Despatch* távozása után egyszerre két angol cirkáló, a *Cornwall* és a *Colombo* is befutott Valparaisóba, miközben zajlottak a perui–chilei tárgyalások Tacna–Arica kérdésében.⁷⁵ Clark Kerr santiagoói angol követ a chilei függetlenségi harcokban vezető szerepet játszó, a chilei haditengerészet megszervezőjének s nagy nemzeti hősnak tekintett – angol származású – Lord Cochrane valparaisói szobránál a két angol cirkáló parancsnokának jelenlétében emléktáblát avatott fel. Ezen alkalomból ismételten melegen éltették „*az Anglia és Chile közötti tradicionális barátságot.*”⁷⁶

A chilei–angol tengerészeti és általános politikai érdekek egymásra találtak az 1920-as években: a közös nevező mindkét országnak az Amerikai Egyesült Államokkal szembeni hasonló érdekeiben gyökerezett. Chile részéről az angol cirkálók kiemelten demonstratív ünneplése elsősorban azt a célt szolgálta, hogy jelezze Perunak, de közvetetten az Amerikai Egyesült Államoknak is, hogy Chile

⁷² Soehring 1928. PAAA R/79078.

⁷³ Soehring 1928. PAAA R/79078.

⁷⁴ Soehring 1928. PAAA R/79078.

⁷⁵ Soehring 1928. PAAA R/79078. Soehring az Auswärtiges Amtnak. Aufenthalt der beiden Kreuzer Cornwall und Colombo in Valparaiso. Valparaiso, 1928. 07. 19. PAAA R/79078.

⁷⁶ Soehring 1928. PAAA R/79078.; 1930 szeptemberében a *Dragon* angol cirkáló látogatott el ismét Valparaisóba. Soehring 1928 PAAA R/79078.

a Tacna–Arica vitában nincs egyedül, van erős nagyhatalmi patrónusa. Chilében hagyományosan erős Észak-Amerika-ellenesség élt a csendes-óceáni háborútól kezdődően (1879–1883), de ez az 1920-as években még inkább felerősödött a Fehér Háznak tulajdonított Peru-barátság miatt.⁷⁷

*Franz von Olshausen santiagoói német követ jelentése a Tacna–Arica kérdéstről
s az Amerikai Egyesült Államok és Chile közötti feszült kapcsolatokról, 1928*

A Latin-Amerikában szolgáló német diplomáciai képviselők Amerikai Egyesült Államokkal szembeni alapbeállítódottságára érdekes fényt vet a Santiagóban von Spee követet felváltó és állomáshelyét 1928 áprilisában elfoglaló dr. Franz von Olshausen követ hétoldalas elemzése az Amerikai Egyesült Államok és Chile közötti kapcsolatokról.⁷⁸ Olshausen ugyan új állomáshelyén még nem töltött el sok időt, de Rios Gallardo chilei külügyminiszterrel, – az időközben a hatalom csúcsára érkezett germanofil Ibañez elnök bizalmasával – egy alkalommal hosszas megbeszélést folytatott, kizárólag erre a legérzékenyebb észak-amerikai–chilei viszonytal kapcsolatos külpolitikai kérdésre koncentrálni. A szókimondó beszélgetés folyamán feltárultak előtte a chilei külpolitikát ténylegesen mozgató törekvések. Útban Santiago felé – a New York, Havanna, Panama, Lima útvonalon dél felé haladva – személyesen is informálódott az Amerikai Egyesült Államok növekvő dél-amerikai befolyásának jól látható jeleiről. „Havanna kizárólag az északi szomszéd államra [az Amerikai Egyesült Államokra – F. F.] ráhangolódozó Yankee-uradalom” – foglalta össze kubai tapasztalatait.⁷⁹ Panama pedig nem más, mint „az Egyesült Államok csatornaövezetéhez csatolt rész.”⁸⁰ Peruban különösen szembeötlőnek találta a főváros, „Lima messzemenő észak-amerikanizálódását.”⁸¹ Ezen latin-amerikai útítapasztalatok után, személyesen is igyekezett meggyőződni új állomáshelyén arról, hogy „az észak-amerikai befolyás mennyire nyomult előre déli irányban, és hogy vajon milyen erősséget ért el ebben az országban, mely Argentínával együtt mindig is a Monroe-doktrína politikai és gazdasági kinövéséi elleni latin-amerikai lázadás élharcosának tekintettek.”⁸²

Olshausen Rios Gallardo chilei külügyminiszterrel folytatott megbeszélése során „az egyik legfontosabb dél-amerikai problémát,” nevezetesen „Dél [-Amerika – F. F.] köztársaságainak az Egyesült Államok hegemoniájával szembeni védeke-

⁷⁷ Meneses Ciuffardi 1989.

⁷⁸ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁷⁹ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸⁰ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸¹ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸² Olshausen 1928. PAAA R/79088.

zési [törekvéseinek – F. F.] kérdését” kívánta áttekinteni.⁸³ A chilei külügyminiszter országa előtt álló legnagyobb problémának a tőkeszegénységet, és az ebből fakadó észak-amerikai pénzügyi függést tartotta. Úgy vélte, korábban Nagy-Britannia volt az ország legnagyobb hitelezője, a háború után azonban New York vált a világ pénzügyi központjává. Ebből az új alaphelyzetből az következett, hogy „sajnálatos módon Chile, mint a világ összes többi része, nem tudta kivonni magát az Egyesült Államoktól való pénzügyi függésből [...] [Chilének – F. F.] is szüksége van idegen pénzre és manapság kizárólag a Wall Street az egyedüli hely, ahonnan elviselhető kamatlábakkal ez beszerezhető.”⁸⁴ Ennek ellenére – folytatta a chilei külügyminiszter – Chile védekezik az ellen a veszély ellen, hogy „politikailag az Egyesült Államok uszályába kerüljön. Chile az Egyesült Államokkal való kontinentális összekötöttsége és az Andok barrikádja ellenére is politikailag ténylegesen Európához vonzódik.”⁸⁵

Olshausen a chilei külügyminiszter alábbi megállapításait olyannyira fontosnak tartotta, hogy szó szerint idézve jelentette az *Auswärtiges Amt*-nak: „Mi [Chile – F. F.] vagyunk a déli kontinens egyedüli jelentős hatalma, mely nem alkalmazott [észak – F. F.] amerikai tengerészeti missziót és az egyedüli, mely ez idáig eltekintett attól, hogy hadihajó-látogatást tegyen az északi köztársaságban [az Amerikai Egyesült Államokban – F. F.]. Ezek azok a karakterisztikus jegyek, amelyekre rá akartam mutatni” – fejtette ki Rios Gallardo a német követnek.⁸⁶

Természetesen e beszélgetés során szóba került a már évtizedek óta elhúzódozó Tacna–Arica kérdése is. Olshausen megtudta beszélgetőpartnerétől, hogy Frank Kellogg amerikai külügyminiszter révén formailag a *State Department* közvetítő szerepe ugyan fennmaradt, valójában azonban Santiago előnyben részesítette a Washington – *de facto* – kizárását jelentő, Limával való kétoldalú direkt tárgyalásokat. A Peruval történő közvetlen párbeszéd és az észak-amerikai közvetítő nagyhatalom nélküli *modus vivendi* keresése, „a kibékülés megfelel az Ibañez-kormány «el Washingtontól mozgalmának».”⁸⁷ Olshausen követnek arra a kérdésére, hogy vajon a chilei külpolitikai törekvéseknek részét képezi-e annak megkísérlése, hogy „Peru az Egyesült Államok általi átkarolásából kivonják, és hogy inkább a latin-amerikai érdekkörbe vonják be,”⁸⁸ a chilei külügyminiszter egyértelmű és határozott igennel válaszolt. Chile célja ugyanis az, hogy az „Egyesült Államokat

⁸³ „[...] Abwehr der Hegemonie der Vereinigten Staaten durch die Republiken des Südens.” – Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸⁴ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸⁵ „Chile neige trotz der kontinentalen Verbundenheit mit dem Vereinigten Staaten und trotz der Andenbarriere politisch tatsächlich nach Europa.” – Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸⁶ Peru és Brazília az 1920-as évek elejétől észak-amerikai tengerészeti missziót alkalmaztak.

⁸⁷ „Los von Washington-Bewegung” – Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁸⁸ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

*kikapcsolják*⁸⁹ a két ország több évtizedes határvitájából. A Tacna–Arica közti nagy horderejű chilei–perui szerződés ünnepélyes aláírására nem sokkal a fentebbi bizalmas beszélgetés után, 1929. június 3-án került sor. A szerződés keretében Tacna Peruhoz került vissza, Arica pedig Chile kezén maradt.

A Tacna–Arica tárgyalások finisében Wilhelm Heye tábornok, a Reichsheer főparancsnoka részvétele a chilei hadgyakorlatokon, 1929 március

Wilhelm Heye tábornok, a Reichsheer főparancsnoka, 1929 márciusában a chilei hadgyakorlatok megtekintésére Santiagóba érkezett s Chile ezzel is erősíteni kívánta tárgyalási pozícióit Peruval szemben, mint ahogy az angol hadihajók látogatásaival is.⁹⁰ A német–dél-amerikai több évtizedes katonai kapcsolatok történetében 1929-ben először fordult elő, hogy a német szárazföldi haderő egy aktív szolgálatban álló hadsereg-főparancsnoka látogatást tett Dél-Amerikában.

Wilhelm Heye tábornok chilei és argentin látogatása 1929 tavaszán formálisan ugyan „privát” jellegű volt, ugyanakkor több vonatkozásban is nagyhorderejű külpolitikai lépés volt, nagy nemzetközi feltűnést keltve. Heye tábornok chilei „privát” látogatására az teremtett – a külvilág, így a nemzetközi sajtó számára is jól eladható – egyedülálló lehetőséget, hogy a chilei hadsereg főfelügyelőjéhez, Francisco Javier Díaz tábornokhoz már több mint „24 éve tartó barátság” fűzte. Díaz fiatal kapitányként ugyanis három évet töltött Németországban, s azon közel kétszáz fiatal chilei katonatiszt közé tartozott, akiket 1914 előtt két-három évre átvezényeltek porosz katonai intézményekbe, ezredékbe.⁹¹ Baráti kapcsolatukat az évek során rendszeres lelevelezéssel tartották fenn, sőt az 1920-as évek közepétől kezdődően, amikor már mindketten hadseregük első számú vezetői lettek, nagyon szoros, s a versailles-i szerződés tiltó rendelkezései miatt titkos katonai kooperáció is kialakult a két hadsereg-főparancsnok között.

Heye látogatása olyan időpontra esett, amikor a – perui–chilei, immáron az Amerikai Egyesült Államok közvetítő szerepét ténylegesen kizáró – kétoldalú tárgyalásokon Heye hadsereg-főparancsnok chilei jelenléte a külvilág, – mindekelőtt Chile számára – azt a látszatot keltette, hogy erős hatalmi tényezőként közvetlenül nem is, de markáns szimpátia kinyilvánítást tekintve Németország – szemben az Amerikai Egyesült Államokkal és Franciaországgal –, Heye tábornok,

⁸⁹ Olshausen 1928. PAAA R/79088.

⁹⁰ Olshausen 1929. PAAA; Fischer 2013.

⁹¹ *Deutsche Zeitung für Chile*, 1929. 03. 16.; *Chile*. Jg. 3. Nr. 2., 1929. 04. 30.

mint *Chef der Deutschen Heeresleitung*, a *Reichswehr* képviseletében az újvilági „*Erbfeind-vitában*” a chileiek oldalán áll.⁹²

Chile hadtörténetének addigi legnagyobb hadgyakorlatát tartották 1929 márciusában a Maule-folyónál.⁹³ A német katonai irodalmat és háborús tapasztalatokat igen jól ismerő Díaz tábornok készítette elő és irányította a hadgyakorlatot. A több mint húszezer főt számláló, az „*azul i rojo*”, azaz „*kék és vörös*” erők által felvonultatott harci technika és katonai taktika – így az 1926-ban vásárolt nagy kaliberű francia Schneider-Creusot ágyúk tűzereje, találati pontossága, a géppuskák bevetése, 21 db katonai repülőgép, köztük több Junkers gép bombázásai, a folyóátkelést közvetlenül segítő harci gyakorlatai, a folyó átkeléshez használt utász technika, a Maule-folyó mentén kiépített betonbunkerek és erődök elleni tüzérségi és gyalogsági rohamok – igen tanulságosak voltak Heye tábornoknak.⁹⁴

A Tacna–Arica tárgyalások sikeres befejezése kapcsán – német előterjesztésre – Nobel-békedíj a chilei elnöknek 1929-ben?

A húszas évekbeli chilei–német kapcsolatok egyik csúcspontja, a tradicionálisan „*bizalmas*”⁹⁵ és „*bensőséges*”⁹⁶ kapcsolatok egyik érdekes epizódja az az igen bizalmasan kezelt chilei kezdeményezés volt, hogy – pár héttel Heye tábornok Chiléből történő visszatérése után – a sok évtizedes perui–chilei vita lezárását jelentő Tacna–Arica békeszerződés aláírása alkalmából (1929. június 3.) a német kormány terjessze fel Carlos Ibañez elnököt Béke Nobel-díjra. Olshausen követ 1929. június 3-án ez ügyben *Geheim*, azaz titkos jelzetű táviratot intézett az *Auswärtiges Amt*-ba: „*A következőket nagyon bizalmasan: látszólag chilei tudósok megbízásából kerülő úton felvetették nálam, hogy német kezdeményezésre a chilei államelnök [Ibañez – F. F.] kapja meg a [Béke – F. F.] Nobel-díjat. Természetesen egyidejűleg a perui elnök [Leguia – F. F.] is. Erről [Stresemann – F. F.] birodalmi*

⁹² A Tacna–Arica vitát lezáró békeszerződést 1929. június 3-án írták alá és 1929. július 28-án ratifikálták. Olshausen 1929. Jahresbericht PAAA General Heye in Chile.

⁹³ A chilei sajtó kiemelten nagy terjedelemben, térképekkel, fotókkal illusztráltan tudósított a hadgyakorlatról: El presidente de la República recibió al Jefe del Ejército alemán, General Señor Wilhelm Heye; El General Señor Wilhelm Heye expreso el Excmo. Señor Ibañez los atentos saludos del Presidente de la Alemania Mariscal von Hindenburg. In: El Mercurio, 1929. 03. 24.; La Nación, 1929. 03. 26.

⁹⁴ Historia del Ejército de Chile. 1988.

⁹⁵ Erckert santiagoói követ az *Auswärtiges Amt*-nak 1911. augusztus 5-én írt levelében használta a „*Zeichen von Vertrauen*” kifejezést. 1911. 08. 05. PAAA R/16657.

⁹⁶ Az „*Immigkeit der deutsch-chilenischen Beziehungen*” kifejezést Olshausen követ használta 1929. március 20-i táviratában. Olshausen 1925–1935.

*miniszternek magánlevél fog menni.*⁹⁷ Hogy milyen hivatalos fogadtatásra talált Berlinben a távirat, ezzel kapcsolatban nem találtunk további utalásokat német levéltári forrásokban.

Források

- Ammon BAMA/V 5556 = Kommando *SMS Falke*. Militärpolitische Berichterstattung. Chile. Korvetten-Kapitän und Kommandant Euer Majestät Schiff „Falke”. Ammon. Geheim. Atlantic. 9. Dezember 1906. Akten betreffend Chile. Allgemeines vom Januar 1907 bis Juli 1916. Archiv der Marine. Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg, BAMA/V 5556.
- Behncke BAMA RM 2/1222 = Kommando *SMS Falke*. Militärpolitische Berichterstattung. Chile. Korvetten-Kapitän und Kommandant Euer Majestät Schiff „Falke” Paul Behncke. Militärpolitischer Bericht. Callao, 13. Februar 1905. Geheim. An Seine Majestät den Kaiser. Berlin. Kaiserliche Marine-Kabinet. Akten betreffend Einstellung chilenischer Offiziere in der Kaiserlichen Marine. Band 1.vom 1905. Archiv der Marine. BAMA RM 2/1222.
- Bussche 1910 = Bussche német követ jelentése Buenos Airesből Berlinbe, 1910. június 1. Geheim. Zentrales Staatsarchiv (ZSP) – Potsdam ZSP AA Abteilung III.b. Nr. 35892.
- Chile*. Jg. 3. Nr. 2. 1929. 04. 30.
- Deutsche Zeitung für Chile*. 1929. 03. 16.
- Erckert 1911 = Erckert német követ levele Santiagóból Bethmann-Hollweg kancellárnak, 05. 08. 1911. Politisches Archiv des Auswärtiges Amts, Bonn PAAA/R 16657.
- Erckert 1911 = Erckert német követ levele Santiagóból Bethmann-Hollweg kancellárnak, 29. 12. 1911. PAAA R/16680.
- Deutsche Militärinstrukteure in Argentinien = Akten betreffend deutsche Militärinstrukteure in Argentinien. Auswärtiges Amt III.b. Bundesarchiv Koblenz BA R85/2845.

⁹⁷ *„Folgendes streng vertraulich: Anscheinend auf Veranlassung chilenischer Wissenschaftler wird auf Umwegen bei mir angeregt durch deutsche Initiative dem Staatspräsidenten von Chile Nobelpreis zu verschaffen; natürlich gleichzeitig peruanischem Präsidenten. Privatbrief hierüber an Reichsminister folgt.”* – Olshausen. Telegramm.1929. A húszas évekbeli „bensőséges” chilei–német kapcsolatok egyik fokmérője az a számos kitüntetés volt, amit a chilei kormány német katonatiszteknek és politikusoknak adományozott. Így például Hindenburg elnök 1926-ban kapta meg az „Al Merito General Bernardo O’Higgins” kitüntetés legmagasabb, *Gran Cruz* fokozatát.

- Deutsche Militärinstrukteure in Bolivien = Akten betreffend deutsche Militärinstrukteure in Bolivien vom Oktober 1912. bis Januar 1918. Auswärtiges Amt Abt. III.b. BA R85/2847.
- Deutsche Militärinstrukteure in Ecuador = Akten betreffend deutsche Militärinstrukteure in Ecuador vom Oktober 1904 bis August 1917. BA R85/2851.
- Foerster 1927 = Foerster. Geheim! Bericht des Kreuzers *Emden* über den Aufenthalt in Mollendo (Peru) von 20–25. 09. 1927. BAMA RH 2/2953.
- Foerster = Bericht-Valparaiso 1927. Foerster: Geheim! Bericht-Valparaiso. PAAA DBS Emden
- Rohland 1927 = Heinrich Rohland perui német követ távirata az Auswärtiges Amtnak. Lima, 1927. 08. 04. PAAA Akten betreffend Militärangelegenheiten in Peru.
- Soehring 1928 = Soehring valparaisói német főkonzul az Auswärtiges Amtnak. Neueinstellung von sechs englischen Marineoffizieren. Valparaiso 1928. 03. 02. PAAA Deutsche Botschaft London, 1912–1932. Chile.
- Soehring 1928 = Soehring az Auswärtiges Amtnak. Aufenthalt des englischen Kreuzers *Despatch* in Valparaiso. Valparaiso, 1928. 03. 13. PAAA R/79078.
- Soehring 1928 = Soehring az Auswärtiges Amtnak. Aufenthalt der beiden Kreuzer *Cornwall* und *Colombo* in Valparaiso. Valparaiso, 1928. 07. 19. PAAA R/79078.
- Soehring 1930 = Soehring az Auswärtiges Amtnak. 1930 szeptemberében a *Dragon* angol cirkáló látogatott el ismét Valparaisóba. PAAA R/79078.
- Olshausen 1928 = Olshausen santiagoi német követ az Auswärtiges Amtnak. Chiles Verhältnis zu den Vereinigten Staaten. Politischer Bericht. Santiago, 1928. 11. 19. PAAA R/79088.
- Olshausen 1929 = Dr. Franz Olshausen santigói német követ az Auswärtiges Amtnak. Der Chef der Deutschen Heeresleitung, General Heye in Chile. 1929. 04. 01. PAAA Akten der deutschen Gesandtschaft in Santiago betreffend General Heye. Santiago.
- Olshausen 1929 = Olshausen santiagoi német követ összefoglaló jelentése az Auswärtiges Amt-nak. Jahresbesricht 1929. Santiago, 1930. 02. 20. PAAA Auswärtiges Amt. Abteilung III. Akten betreffend Innere Politik, Parlaments- und Parteiwesen vom 1. Januar 1925 bis September 1930. Band 2.3. Politik 5.
- Olshausen 1925–1935 = Olshausen santiagoi német követ az Auswärtiges Amtnak. PAAA AA III. Südamerika-Militärangelegenheiten 1925–1935.
- Olshausen. Telegramm. = Olshausen. Telegramm. Geheim! Santiago de Chile, 1929. 06. 03. PAAA R/79069.
- Schoen 1937 = Schoen német nagykövet jelentése Santiagóból Berlinbe, 1937. 01. 15. PAAA R 102366.

- Tattenbach 1926 = Franz von Tattenbach, miniszteri tanácsos feljegyzése. Berlin. 1926. 06. 28. PAAA R/79112.
- Tattenbach 1927 = Aufzeichnung Franz von Tattenbach. Berlin, 1927. 08. 09. PAAA Akten betreffend Militärangelegenheiten in Peru.

Felhasznált irodalom

- Anderle 1970 = Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. Hadtörténelmi közlemények 2. (1970), 225–232.
- Arent 1905 = Arent, Alfred (General): Argentinien, ein Land der Zukunft. München, 1905.
- Barcelo 1935 = Barcelo Lira, José M.: La evolución del Ejército Chileno desde la ocupación del territorio araucano (1859-1879), hasta nuestros días. Memorial del Ejército de Chile. XXVIII. (1935), 199–218.
- Barros 1970 = Barros, Mario: Historia diplomática de Chile 1541–1938. Barcelona, 1970.
- Bieler 1919 = Bieler, Adolf: Tacna–Arica. Mitteilungen der Iberoamerikanischen Gesellschaft, II. (1919:3), 70.
- Burr 1967 = Burr, Robert N.: By Reason or Force. Chile and the Balancing of Power in South-Amerika, 1830–1905. Berkeley – Los Angeles, 1967.
- Brunn 1967 = Brunn, Gerhard: Deutschland und Braziliien, 1889–1914. Lateinamerikanische Forschungen 4. Beihefte zum Jahrbuch für Lateinamerikas. Köln – Wien, 1967.
- Crohn 1915 = Crohn, N. F.: Argentinien im deutsch–englischen Wirtschaftskampf. In: Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung 39. (1915: 2.), 244–252.
- Die deutschen Offiziere 1897 = Die deutschen Offiziere in Chile. Allgemeine Militärzeitung, No. 65. 16. August 1897. 506–508.
- Die Armee Chile`s 1902 = Die Armee Chile`s und Argentinien`s. Allgemeine Militärzeitung, No. 11. 17. März 1902. 87–88.
- Die Zustände in Chile 1898 = Die Zustände in Chile. Kölnische Zeitung, 07. 04. 1898.
- Die Heeresverhältnisse 1898 = Die Heeresverhältnisse in Chile. In: Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine. 112. (1898), 77.
- Epstein 1954 = Epstein, Fritz T.: Argentinien und das deutsche Heer. Ein Beitrag zur Geschichte europäischer militärischer Einflüsse auf Südamerika. In: Becker, Otto – Göhring, Martin – Schardt, Alexander (Hrsg.): Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen. Festschrift zum 65. Geburtstag von Otto Becker. Wiesbaden, 1954. 286–294.

- Fischer 1995 = Fischer, Ferenc: La expansión indirecta de la ciencia militar alemana en América del Sur: la cooperación militar entre Alemania y Chile y las germanófilas misiones militares chilenas en los países latinoamericanos (1885–1914). In: Schröter, Bernd – Schüller, Karin (Hrsg.): Internationale wissenschaftliche Konferenz vom 16. bis 18. Dezember 1994. Tordesillas y sus consecuencias. La política de las grandes potencias europeas respecto a América Latina. 1494–1898. Köln – Madrid 1995. 243–260.
- Fischer 1999a = Fischer Ferenc: „Dél-Amerika poroszai”. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai (1885–1931). Szeged, 1999.
- Fischer 1999b = Fischer, Ferenc: El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile 1885–1945. Pécs, 1999.
- Fischer 2014 = Fischer Ferenc: A „háború utáni háború” 1919–1933. A Versailles-i Szerződés kijátszása. A weimari Németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Amerika országaiban. Budapest – Pécs, 2014.
- Fischer 2013 = Fischer Ferenc: Wilhelm Heye tábornok, a *Reichsheer* főparancsnokának „nem hivatalos” dél-amerikai körútja 1929-ben: „privát visit” Argentínában és Chilében, megghiúsult titkos látogatási terv Bolíviába és Braziliába. In: Feitl István – Erdődy Gábor – Sipos Balázs – Varga Zsuzsanna (szerk.): Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmányok Izsák Lajos 70. születésnapjára. Budapest, 2013. 311–328.
- Fischer 2015 = Fischer Ferenc: Francia–német katonai rivalizálás Dél-Amerikában az 1920-as években. In: Gálffy László – Sáringer János (szerk.): Fehér Lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára. Szeged, 2015. 381–395.
- Galeano 1976 = Galeano, Eduardo: Latin-Amerika nyitott erei. Budapest, 1976.
- Guerra Mundial = Guerra Mundial y su influencia en el Ejército (1914–1940). Estado Major General del Ejército. Santiago de Chile, 1988.
- Historia del Ejército de Chile. 1988 = Historia del Ejército de Chile. Tomo VIII. La primera. Santiago de Chile, 1988.
- Imhoff 1914 = Imhoff (General): Notizen über die deutschen Militärmissionen in der Türkei. Militär-Wochenblatt Nr. 3. Jg. 99. 06. 01. 1914. 41.
- Ireland 1937 = Ireland, Gordon: Conflictos de límites y de posesiones en Sud America. Buenos Aires, 1937.
- Kannapin 1968 = Kannapin, Klaus: Die deutsch-argentinischen Beziehungen von 1871 bis 1914, unter besonderer Berücksichtigung der Handels- und Wirtschaftsbeziehungen und der Auswandererpolitik. Phil. Diss. Berlin, 1968.
- Kiesling 1935 = Kiesling, Hans von: Soldat in drei Weltteilen. General der chilenischen Armee. (Oberstleutnant a. D.) Leipzig, 1935.
- Körner 1915 = Körner, Emil: Die südamerikanischen Militärverhältnisse. Deutsche Kultur in der Welt 1. (1915), 146–150.

- Kunz 1901 = Kunz, Hermann: Der Bürgerkrieg in Chile, 1891. Taktische Beispiele aus den Kriegen der neuester Zeit. Berlin, 1901.
- Liehr – Maihold – Vollmer 2003 = Liehr, Reinhard – Maihold, Günther – Vollmer, Günter: Ein Institut und sein General. Wilhelm Faupel und das Ibero-Amerikanisches Institut in der Zeit des Nationalsozialismus. Frankfurt am Main, 2003.
- Lindholm 1903 = Lindholm: Neues vom chilenischem Heere. Militär-Wochenblatt 58. 1. 1903. 1542.
- Los ejércitos de Chile 1902 = Los ejércitos de Chile y de la Republica Argentina. El Mercurio, 18. 02. 1902.
- Los problemas de Chile 1902 = Los problemas de Chile, su situación economica, efectos de la paz armada. La Prensa, 24. 02. 1902.
- Major 1977 = Major László: Tenger kerestetik. Magyarország, 1977.
- Meneses Ciuffardi 1989 = Meneses Ciuffardi, Emilio: El factor naval en las relaciones entre Chile y los Estados Unidos (1881–1951). Santiago de Chile, 1989.
- Nunn 1976 = Nunn, Frederick M.: The Military in Chilean History. Essays on Civil-Military Relations, 1810–1973. Albuquerque, 1976.
- Nunn 1975 = Nunn, Frederick M.: Effects of Europea Military Training in Latin America: The Origins and Nature of Professional Militarism in Argentina, Brazil, Chile and Peru, 1890–1940. Military Affairs 39. (1975:1.), 1–7.
- Nunn 1970 = Nunn, Frederick M.: Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Process and Consequences, 1885–1920. Hispanic American Historical Review I. (1970:2), 300–322.
- Pacifik-Problem Südamerikas. 1927 = Pacifik-Problem Südamerikas. Peru und Chile »mit der Waffe im Arm«. Berliner Tageblatt, 1927. 11. 31.
- Semper – Michels 1904 = Semper – Michels: Die Salpeterindustrie Chiles. Berlin, 1904.
- Schaefer 1974 = Schaefer, Jürgen: Deutsche Militärhilfe an Südamerika. Militär- und Rüstungsinteressen in Argentinien, Bolivien und Chile vor 1914. Düsseldorf, 1974.
- Schiff 1972 = Schiff, Waren: The Influence of the German Armed Forces and War Industry on Argentina, 1880–1914. Hispanic American Historical Review 52. (1972:3), 436–455.
- Streit 1899 = Streit zwischen Argentinien und Chile. Internationale Revue über die gesamten Armeen und Flotten XVII. (1899:VII.), 636–641.
- Szántó 2017 = Szántó Ákos: Az Argentína és Chile közötti Beagle-konfliktus. Móra Akadémia 2. (2015), 265–279. http://acta.bibl.u-szeged.hu/47746/1/moraakademia_002_265-279.pdf (Letöltve: 2020. 03. 11.)

Quesada 1998 = Quesada, Ernesto: La política argentina respecta de Chile 1895–1898. Buenos Aires, 1898.

Von den preussischen Offiziere 1895 = Von den preussischen Offiziere in Chile. Deutscher Soldatenhort. VI. (1895) 36. 567.

Internetes tudósítások – YouTube

Cómo perdió Bolivia su salida al mar ante Chile (y en qué le afecta realmente)

<https://youtu.be/nyDDFsPojPQ> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.)

Consecuencias insólitas de que Bolivia no tenga salida al mar

https://youtu.be/7c_KT7VsPxxw (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.)

„Mar para Bolivia informe José Antonio Condori 01”

<https://youtu.be/fCbJCGcdQMM> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.)

Huáscar: el barco que divide a Chile y a Perú | BBC Mundo https://www.youtube.com/watch?v=shyJfK_CSFk&t=79s (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.)

Los 10 países que más territorio han perdido en América Latina. <https://www.youtube.com/watch?v=JSmxc0zpw9Y> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.)

6 Guerras mas mortales de América. <https://www.youtube.com/watch?v=-ft0-rF-jmc> (Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.)